

ČO TO ZNAMENÁ BYŤ DOSPELÝ PODĽA SLOVENSKÝCH VYSOKOŠKOLSKÝCH ŠTUDENTOV?

Michal Roupa

Winterova 10, Piešťany, e-mail: michal.roupa@gmail.com

Abstract: The study builds on the results of works on the life stage of emerging adulthood. It deals with social construction of adulthood among young people in contemporary Slovakia. The study participants were undergraduate students ($n = 273$, mean age 21.2). They were questioned what criteria they consider necessary for adulthood and whether they think they have reached adulthood. The majority of participants feel like an adult in some respects but not in others. In their opinion, the most important for adulthood is responsible and independent behavior. Such behavior is achieved gradually over several years. Traditional markers of adulthood, i.e. discrete events such as marriage and childbirth, are not considered necessary for adulthood. This conception of adulthood is universal across various social backgrounds of participants. Results are similar to findings from other western countries.

Key words: emerging adulthood, transition to adulthood, criteria for adulthood, adult status, adulthood, Slovakia, international comparison

1 ÚVOD

Dospelosť, okrem biologickej zrelosti alebo právneho stavu, označuje aj isté štádium v sociálnom a psychologickom vývine jedinca, respektíve určitý sociálny status. Pojmy dospelosť alebo dospelý sa zdajú byť intuitívne jasné. Explicitne odpovedať na otázku „Kto dosiahol status dospelosti?“ však nemusí byť jednoduché. Prístup k tejto otázke môže byť nepochybne rôzny. V tomto článku budem vychádzať z prístupu amerického psychológa Jeffreyho Arnetta. V centre jeho pozornosti stoja subjektívne kritériá dospelosti a subjektívny pocit dospelosti. Arnett a ďalší naňho nadväzujúci autori sa v sérii výskumov pýtali mladých ľudí vo veku zhruba 18 – 29 rokov aké kritériá považujú oni sami za potrebné pre dospelosť a či sa oni sami cítia byť dospelí. Väčšina respondentov uvádza ako kľúčové vnútorné kritériá súvisiace s rastom nezávislosti a zodpovednosti. Naopak, na samom dne kritérií potrebných pre dospelosť sú demografické udalosti ako sobáš a narodenie prvého dieťaťa, ktoré by sa dali považovať za tradičné ukazovatele statusu dospelosti. Keď-

že získanie samostatnosti a zodpovednosti nie je jednorazová udalosť, ale dlhodobý proces, nie je prekvapujúce, že veľká časť respondentov sa vo svojich dvadsiatych rokoch života¹ ešte necíti byť úplne dospelá (Arnett, 1997, 2001, 2003; Facio a Micocci, 2003; Mayseless a Scharf, 2003; Nelson, Badger a Wu, 2004; Nelson 2009; Sirsch et al., 2009). Vychádzajúc z týchto zistení, Arnett (2000) navrhuje vyčleniť samostatné vývinové štádium v živote človeka – nastupujúcu dospelosť (emerging adulthood), životnú fázu charakteristickú postupným získavaním nezávislosti a skúmaním rôznych možností života.

Arnettov prístup k štúdiu prechodu do dospelosti a jeho koncept nastupujúcej dospelosti podrobnejšie predstavím v nasledujúcej časti práce. V ďalšej časti sa budem venovať publikovanej kritike konceptu. Následne prejdem k metodike a výsledkom vlastného dotazníkového prieskumu. Ukážem ako vníma dospelosť skupina 273 slovenských študentov bakalárskeho štúdia. Bude ma zaujímať predovšetkým odpoveď na tri otázky:

(1) Ako vnímajú dospelosť slovenskí vysokoškolskí študenti? Aké kritériá dospelosti považujú za dôležité? Prechádzajú životnou fázou nastupujúcej dospelosti? Alebo tento koncept, pôvodne popisujúci životné dráhy mladých Američanov, nie je v slovenských reáliách dobre aplikovateľný?

(2) Ako sa líši vnímanie dospelosti na Slovensku a vo svete? Sú kritériá dospelosti vyjadrené slovenskými študentmi odlišné od výsledkov výskumov z iných krajín? Odlišujú sa v subjektívnom vývojovom statu?

(3) Ako sa líši vnímanie dospelosti podľa socio-demografického pozadia a postojev respondentov? Možno nájsť v rámci skupiny slovenských respondentov významné rozdiely? Majú subjektívne dospelí iné kritériá dospelosti ako subjektívne nedospelí?

2 ČO TO ZNAMENÁ BYŤ DOSPELÝ A ARNETTOV KONCEPT NASTUPUJÚCEJ DOSPELOSTI

Pri odpovedi na otázku „Čo to znamená byť dospelý?“ budem využívať prístup rozpracovaný americkým psychológom Jeffreyom Arnettom. Arnett (1997) vychádza zo skutočnosti, že dospelosť nie je čisto biologická kategória, ale sociálny konštrukt vytvorený na základe kritérií všeobecne uznávaných členmi spoločnosti. A sociálny konštrukt je samozrejme v rôznych kultúrach a v rôznom čase odlišný. Sociálna konštrukcia dospelosti, resp. prechodu do dospelosti, bola v spoločenských vedách rozpoznaná a zdôraznená už dávno.

Podľa Arnetta (1997) je však pozoruhodné, že takmer žiadna z prác nevenuje pozornosť priamo tomu, ako sami ľudia vnímajú prechod do dospelosti. Namiesto toho skúmajú najmä časovanie demografických a sociálnych prechodov, ako sú ukončenie vzdelania, nástup do práce, založenie vlastnej domácnosti, vstup do manželstva a rodičovstva. Pritom sa implicitne predpokladá, že práve prechod týmito udalosťami utvára status dospelosti. Dokonca aj práce, ktoré sa v súvislosti s precho-

¹ Výraz „dvadsiate roky života“ používam v texte pre obdobie zhruba medzi 20. a 30. rokom života človeka.

dom do dospelosti venujú názorom mladých ľudí, sa opäť sústreďujú na ich očakávanie ohľadom časovania spomenutých významných životných udalostí, predpokladajúc, že tieto udalosti vymedzujú prechod do dospelosti. A to bez toho, aby bol tento predpoklad overený.

Arnett (1997) nespochybňuje prístup, ktorý sa v súvislosti s prechodom do dospelosti zameriava na významné demografické a sociálne udalosti, a jeho schopnosť priniesť užitočné výsledky. Považuje však za dôležité zistiť, nakoľko je sociálny status dospelosti utváraný práve týmito udalosťami a prípadne aké iné kritéria pokladajú mladí ľudia za nevyhnutné pre získanie statusu dospelosti.

Za týmto účelom vytvoril dotazník skúmajúci pohľad mladých ľudí na prechod do dospelosti. Na základe štúdia sociologickej, psychologickéj a antropologickej literatúry a pilotných štúdií boli do dotazníka vybrané potenciálne kritéria dospelosti. Respondenti mali označiť či podľa ich názoru jednotlivé kritériá musia alebo nemusia byť dosiahnuté aby osoba mohla byť považovaná za dospelú.

Na vrchole rebríčka sa umiestnili kritériá súvisiace s rastom zodpovednosti a samostatnosti, ako Prijat' zodpovednosť za dôsledky svojich činov, Rozhodovať sa o osobných názoroch a hodnotách nezávisle od rodičov alebo iných vplyvov, Vybudovať rovnocenný vzťah s rodičmi, Vyhýbať sa páchaniu drobných deliktov ako vandalizmus alebo kradnutie v obchode a podobne. Len malá časť respondentov považuje za potrebné pre dospelosť ukončenie vzdelania, zamestnanie na plný úväzok, dlhodobý partnerský vzťah, vstup do manželstva alebo prvé dieťa (Arnett, 1997). Neskôr boli s využitím Arnettovej metodiky realizované výskumy v ďalších krajinách – v Rakúsku (Sirsch et al., 2009), v Rumunsku (Nelson, 2009), v Izraeli (Mayseless a Scharf, 2003), v Argentíne (Facio a Micocci, 2003), v Číne (Nelson, Badger a Wu, 2004). Výsledky boli vždy v hlavných rysoch podobné – najviac mladých ľudí kladie v súvislosti s prechodom do dospelosti dôraz na rast samostatnosti a zodpovednosti, najmenej na významné demografické udalosti. Samozrejme, pri bližšom pohľade možno nájsť aj určité odlišnosti. K týmto odlišnostiam sa ešte vrátim v časti článku, kde budem porovnávať kritéria dospelosti slovenských vysokoškolských študentov a ich zahraničných vrstovníkov.

Takmer rovnaké poradie kritérií dospelosti ako u mladých ľudí, bolo zistené aj u respondentov v strednom veku v príslušnej krajine (Arnett, 2001; Sirsch et al., 2009; Mayseless a Scharf, 2003). To znamená, že nízke umiestnenie demografických udalostí medzi podmienkami dospelosti nemožno vysvetliť tým, že mladí ľudia nedoceňujú význam týchto udalostí, ktoré im zatiaľ pripadajú vzdialené.

Druhým podstatným zistením Arnettovho a nadväzujúcich výskumov je, že vo veku zhruba 18 – 29 rokov (v závislosti od konkrétnej štúdie) sa veľká časť respondentov ešte necíti byť dospelá. V USA (Arnett, 1997, 2001), v Rakúsku (Sirsch et al., 2009), v Rumunsku (Nelson, 2009), v Argentíne (Facio a Micocci, 2003) a v Českej republike (Macek, Bejček a Vaníčková, 2007) zhruba polovica až dve tretiny opýtaných odpovedajú, že v určitých ohľadoch sa dospelí cítia, ale v určitých ešte nie. Aj k týmto údajom sa ešte vrátim neskôr pri porovnaní s výsledkami vlastného prieskumu.

Ak (1) Podstatnými pre prechod do dospelosti už nie sú jednorazové udalosti (sobáš, narodenie dieťaťa, nastúpenie do prvého zamestnania na plný úväzok atď.), ale procesy vnútorného charakteru (získavanie samostatnosti a zodpovednosti); (2) Uvedené vnútorné procesy prebiehajú dlhodobo a väčšina ľudí sa počas niekoľkých rokov necíti ani dospelá ani nedospelá; Potom nemožno hovoriť o zreteľne vymedzenom prechode do dospelosti.

Na základe týchto zistení Arnett (2000) navrhuje vyčleniť osobitnú vývojovú fázu v živote človeka – *nastupujúcu dospelosť* (*emerging adulthood*).² Týka sa veku zhruba od 18 rokov do stredných alebo neskorých dvadsiatych rokov. Predovšetkým horná hranica je veľmi individuálna, je možné ju určiť len orientačne, v literatúre sa dá stretnúť s 25, 27 i 29 rokmi.

Nastupujúca dospelosť má viacero podstatných znakov, ktoré ju odlišujú na jednej strane od adolescencie a na druhej strane od mladej dospelosti. Zatiaľ čo počas adolescencie je konanie ešte výrazne závislé od rodičov a v dospelosti je určené mnohými povinnosťami, počas nastupujúcej dospelosti je umožnená účasť na mnohých aktivitách, ktoré sú predtým aj potom nedostupné. Život je menej štruktúrovaný rodičmi a školou, alebo prácou a rodinnými povinnosťami. Normatívne očakávania ohľadom sociálneho konania sú relatívne široké. Pre mnoho ľudí ide o životnú fázu, v ktorej sa stretávajú s najširšími možnosťami ohľadom ďalšieho životného smerovania, kedy máločo ohľadom budúcnosti je definitívne rozhodnuté. Ide o obdobie skúmania možností, či už v oblasti vzťahov alebo práce, obdobie významných životných zmien, skúmania vlastnej identity a upevňovania svetonázoru.

Toto životné obdobie nie je vhodné nazývať „neskorou adolescenciou“ alebo „postadolescenciou“, pretože adolescenti sú determinovaní rodičovskými pravidlami a špecifickým sociálnym prostredím strednej školy. Toto životné obdobie tak isto nie je vhodné nazývať mladou dospelosťou, pretože mladí dospelí sú determinovaní rôznymi dlhodobými záväzkami a cítia sa byť dospelí. Nastupujúci dospelí sa však ešte úplne dospelými necítia a len postupne nadobúdajú vlastnosti, vďaka ktorým sa dospelými cítia budú. Nastupujúcu dospelosť tak isto nie je vhodné zredukovať len na akýsi predĺžený prechod z adolescencie do dospelosti. Okrem toho, že sa významne odlišuje od adolescencie aj mladej dospelosti, ide o obdobie trvajúce zhruba 5 až 10 rokov, čo zodpovedá skôr samostatnému vývojovému štádiu ako prechodu z jedného štádia do druhého (Arnett, 2000, 2007a).

Uvedené charakteristiky samozrejme neplatia pre každého jedinca. Nastupujúca dospelosť je možno najmenej unifikovanou životnou fázou. Aj toto možno priradiť k jej osobitostiam. Vyššie spomenuté výskumy však potvrdzujú, že obdobím nastupujúcej dospelosti prechádza väčšina mladých ľudí v západných (prípadne „pozápadných“) vyspelých spoločnostiach. V ďalších častiach článku ukážem, že to platí aj o mladých ľuďoch na Slovensku. Ešte predtým sa však pristávam pri kritike tohto konceptu.

² V slovenských textoch sa vyskytuje aj preklad *vynárajúca sa dospelosť*. Nenašiel som však žiadny ucelenejší slovenský text o tomto koncepte/životnej fáze. Koncept býva spomenutý skôr okrajovo v rámci súvisiacich tém, alebo je fáza využitá ako vekový rámec, alebo ide o kratšie populárne texty v médiách.

3 PUBLIKOVANÉ KRITIKY KONCEPTU NASTUPUJÚCEJ DOSPELOSTI

V literatúre možno nájsť nasledujúce výhrady ku konceptu nastupujúcej dospelosti: (1) Koncept nastupujúcej dospelosti podceňuje dôležitosť demografických udalostí pri prechode do dospelosti; (2) Koncept nastupujúcej dospelosti podceňuje rozdiely vyplývajúce zo sociálnej štruktúry spoločnosti; (3) Nastupujúca dospelosť nie je univerzálne vývojové štádium a závisí od kultúrneho kontextu; (4) Vymedzenie novej vývojovej fázy je zbytočné, stačí akceptovať plasticitu prechodov medzi fázami; (5) Vymedzovanie akýchkoľvek vývojových fáz naviazaných na vek nie je správnou cestou. Predstavím tieto výhrady a pripojím argumentáciu, že koncept nastupujúcej dospelosti nespochybňujú.

Prvú z výhrad uvádzajú demografi Liefbroer a Toulemon (2010). Podľa ich názoru **koncept nastupujúcej dospelosti podceňuje dôležitosť demografických udalostí pri prechode do dospelosti**. Argumentujú, že po týchto udalostiach, ako sobáš a narodenie dieťaťa, sa život mladého človeka vo viacerých aspektoch radikálne zmení. Ide o bod zlomu s významnými sociálnymi a materiálnymi dôsledkami. „*Mladí dospelí môžu mať pocit, že skúsenosť s týmito udalosťami nie je ‚veľká vec‘, ale to nevyhnutne neznamená, že majú pravdu.*“ (Liefbroer a Toulemon, 2010: 57).

Liefbroer a Toulemon však konceptu nastupujúcej dospelosti vyčítajú niečo, čo tento koncept v skutočnosti vôbec netvrdí. V žiadnej štúdii o nastupujúcich dospelých totiž nemožno nájsť zmienku, že by demografické udalosti ako sobáš a narodenie dieťaťa neboli dôležitým životným zlomom s vážnymi dôsledkami. Práve naopak, tieto štúdie explicitne uvádzajú, že povinnosti a zodpovednosť, ktoré s týmito udalosťami prichádzajú, spôsobujú, že väčšina mladých zosobášených a mladých rodičov vníma samých seba ako dospelých. Najmä ľudia, ktorí mali dieťa v nízkom veku, uvádzajú, že táto udalosť ich „vrhla“ do dospelosti (napríklad Arnett, 2000: 473, 2003: 73, 2006: 121; Macek, Bejček a Vaničková, 2007: 456). Aj pre ľudí, ktorí majú dieťa neskôr, predstavuje táto udalosť nepochybne veľkú životnú zmenu. Podstatné však je, že demografické životné udalosti nie sú *potrebné* pre získanie statusu dospelosti. Kľúčovú rolu zohrávajú iné kritériá – dosiahnutie samostatnosti a zodpovednosti. Manželstvo a rodičovstvo môžu prechod do dospelosti urýchliť, ale k prechodu do dospelosti by došlo aj bez nich. V súčasnosti sa väčšina mladých ľudí posúva k zodpovednému a samostatnému správaniu postupne, počas obdobia nastupujúcej dospelosti, nie skokovo po pôrode alebo sobáši v nízkom veku.

Dobрым názorným príkladom je štúdia o nastupujúcich dospelých v Českej republike (Macek, Bejček a Vaničková, 2007). Zatiaľ čo zo všetkých respondentov (vek 18 – 27) sa len 29 % cíti úplne dospelých, tak z tých, ktorí majú aspoň jedno dieťa, je to až 84 %. Ale zo všetkých respondentov, ktorí sa cítia ako dospelí, má len 13 % dieťa. Teda platí, že tí, ktorí majú dieťa, sa väčšinou cítia ako dospelí, ale na dosiahnutie dospelosti nie je dieťa potrebné. Nie je korektné tvrdiť, že mladí ľudia podceňujú význam demografických prechodov. Vo výskumoch o nastupujúcej dospelosti totiž nie sú dopytovaní, či manželstvo alebo rodičovstvo považujú za vý-

znamné životné udalosti. Odpovedajú na otázku, či by manželstvo a rodičovstvo mali byť dosiahnuté, aby človek mohol byť považovaný za dospelého.

Autorom ďalšej kritickej reakcie na Arnettov koncept je Bynner (2005). Bynner súhlasí s Arnettom, že životné normy mnohých mladých ľudí na Západe sa v posledných desaťročiach podstatne zmenili, a v zásade súhlasí aj s charakterom týchto zmien. Tvrdí však, že **koncept nastupujúcej dospelosti podceňuje rozdiely vyplývajúce zo sociálnej štruktúry spoločnosti**. Štrukturálne faktory, ako sú trieda, rod, etnicita, lokalita, kvalifikácia, ekonomický status, rodinná štruktúra a pod., podľa neho ležia za významnými rozdielmi v životných dráhach počas nastupujúcej dospelosti.

Arnett štrukturálne faktory neignoruje, ale vidí ich ako jeden z prvkov vplývajúcich na život spolu s povahou, inteligenciou, vzťahmi s rodinou a rovesníkmi atď. (Arnett, 2006). Naproti tomu Bynner považuje štrukturálne faktory za kľúčové prvky tvarujúce identitu človeka. Zdôrazňuje hlavne rastúce rozdiely v spoločenskom úspechu medzi mladými ľuďmi s nižším vzdelaním a vyšším vzdelaním. Koncept nastupujúcej dospelosti, tak ako ho opísal Arnett, je podľa Bynnera platný pre úspešných mladých ľudí s vyššou úrovňou vzdelania, zatiaľ čo v nižších triedach je stále častý tradičný prechod z adolescence do dospelosti.

Podobnú výhradu uvádzajú aj Hendry a Kloep (2007), ktorí píše o troch skupinách mladých ľudí: prví, vyhovujúci Arnettovmu popisu; druhí, ktorí majú nedostatok zdrojov, šikovnosti alebo príležitostí aby životné možnosti v tomto období naplno využili; a tretí, ktorých už rodičia nemôžu podporovať alebo sa musia starať o súrodencov alebo vlastné deti a koncept nastupujúcej dospelosti sa pre nich vôbec nehodí.

Na Bynnerovu kritiku (2005) reaguje Arnett (2006) niekoľkými námietkami. Bynner vychádza zo situácie v Británii, pričom sám píše, že niektoré tradičné sociálne rozvrstvenia sú tu hlbšie a udržujú sa dlhšie ako inde na Západe. Predovšetkým však vychádza z pomerne starých údajov zo začiatku 90. rokov, pričom ekonomická a demografická situácia sa od tohto obdobia v mnohom zmenili (ekonomická reštrukturalizácia, rast veku pri sobáši a pôrode). Okrem toho, Arnettove výskumy o koncepcii dospelosti u mladých ľudí ukazujú, že socioekonomický status respondentov mal len obmedzený vplyv na výsledky.

Bynnerovu kritiku by bolo možné interpretovať aj tak, že na zmenené životné normy mladých ľudí sa dá pozerat' skôr ako na nový sociálny fenomén vo veľkej časti spoločnosti, nie ako na novú psychologickú vývojovú fázu, pretože pri vývojovej fáze sa očakáva, že bude platiť (takmer) u každého. Takto postavenú kritiku by nevyvracali ani vyššie uvedené Arnettove námietky. Hoci zmeny sa dnes už týkajú veľkej časti spoločnosti, pre menšiu, ale nie zanedbateľnú časť, neplatia. Domnievam sa však, že na vyčlenenie vývojovej fázy nie je nevyhnutnou podmienkou jej univerzálnosť. Ak uznávame, že charakter určitej vývojovej fázy je v rôznych spoločnostiach alebo ich častiach rôzny, potom i samotná existencia určitej fázy môže byť premenlivá. A aj vyčlenenie životnej fázy, ktorou prechádza len časť spoločnosti, môže byť prínosné pri interpretácii empirických zistení, pri pochopení toho, čo sa v určitom veku s človekom deje, ako vníma svoj status.

Moje stanovisko teda je, že je užitočné pozerat' sa na nové vnímanie dospelosti cez koncept nastupujúcej dospelosti, treba však akceptovať, že v určitej časti spoločnosti môže byť toto vnímanie odlišné, viac tradičné. V prípade Slovenska by sme „tradičný“ prechod do dospelosti našli vo zvýšenej miere zrejme najmä u mladých ľudí, ktorí nedosiahnu vyššie ako základné vzdelanie. Títo ľudia tvoria zhruba desatinu populácie.

Ďalšiu výhradu, podobnú predchádzajúcej, uvádzajú Hendry a Kloep (2007). Spočíva v tom, že **nastupujúca dospelosť nie je univerzálne vývojové štádium a závisí od kultúrneho kontextu**. Týka sa len určitých generácií v určitých spoločnostiach, netýka sa mnohých nezápadných spoločností. Podľa ich názoru, tento koncept robí normu zo správania strednej triedy na Západe a ostatné skupiny kladie do polohy deviantov od normy.

Kultúrna podmienenosť, ktorú Hendry a Kloep považujú za problém konceptu, je v skutočnosti základ, na ktorom koncept stojí. Práve záujem o to, aká je koncepcia dospelosti v súčasnej západnej spoločnosti, stál na začiatku výskumu vedúceho k vymedzeniu nastupujúcej dospelosti. Koncept, ktorý má byť popisom sociálneho konštruktú, nemôže, pochopiteľne, zároveň ašpirovať na univerzálnosť.

Hendry a Kloep (2007) prichádzajú aj s ďalšou výhradou, že **vymedzenie novej vývojovej fázy je zbytočné, stačí akceptovať plasticitu prechodov medzi fázami**. Vychádzajú z toho, že prechod medzi vývojovými fázami v živote človeka nie je plynulý, ale oblastne špecifický a zvrátiteľný. To znamená, že človek môže byť z určitého aspektu ešte v jednej fáze, z iného už v druhej. Napríklad z hľadiska pracovných vzťahov už dospelý, z hľadiska osobných vzťahov ešte nie. A správanie, ktoré dosiahlo určitý stupeň vývoja, sa tiež môže zvrátiť. Napríklad po skončení kohabitácie sa človek môže vrátiť späť do rodičovského domu a stratiť tak časť už raz získanej nezávislosti.

Súhlasia teda s Arnettom, že neexistuje dobre identifikovateľný moment prechodu z adolescencie do mladej dospelosti, avšak riešením podľa nich nie je vymedzenie ďalšej vývojovej fázy v živote človeka. To by sme museli zaviesť takéto „nastupujúce“ fázy medzi všetky ďalšie fázy, a väčšina ľudí by sa po väčšinu svojho života nachádzala v jednej z „nastupujúcich“ fáz. Riešením je akceptovanie plasticity prechodov medzi fázami.

Súhlasím s „plastickým“ charakterom prechodov, tak ako ho popisujú Hendry a Kloep. Napriek tomu považujem vymedzenie fázy nastupujúcej dospelosti za vhodné. Hlavným dôvodom sú špecifické znaky nastupujúcej dospelosti. Ako som už spomenul, počas nastupujúcej dospelosti je konanie človeka relatívne najmenej štruktúrované (školou a rodičmi, alebo prácou a deťmi), normatívne očakávania sú relatívne široké, budúce životné možnosti najviac otvorené. Pritom kľúčové je, že tieto znaky *nie sú na polceste* medzi adolescenciou a mladou dospelosťou, ale počas nastupujúcej dospelosti dosahujú maximum. Zahŕnutie nastupujúcej dospelosti pod prechod (hoci aj rozpoznaný ako plastický) z adolescencie do mladej dospelosti, považujem teda za prílišné zjednodušenie, ktoré môže zamaskovať kľúčové charakteristiky tohto obdobia.³

³ Pozri tiež Arnettovu reakciu (2007b).

Hendry a Kloep (2007) nadväzujú na predchádzajúce výhrady, a dochádzajú až k tvrdeniu, že **vymedzovanie akýchkoľvek vývojových fáz naviazaných na vek nie je správnou cestou**. Takéto koncepty by, podľa nich, mali byť opustené úplne. Vek síce môže pomôcť pri *odhade* určitého správania, ale nie je nijako užitočný pri *vysvetlení* tohto správania. Z explanačného hľadiska nie je dôležitý chronologický vek, ale skúsenosti. Namiesto vývojových fáz naviazaných na vek by sa mal výskum sústrediť na procesy a mechanizmy vývojových zmien.

Hendry a Kloep však neposkytujú žiadny konkrétnejší návrh na zlepšenie. Je samozrejmé, že komplikovanú sociálnu skutočnosť nikdy nebude možné bezo zvyšku rozdeliť do akýchsi škatuliek, v tomto prípade vývojových fáz naviazaných na vek. Považujem však takéto škatulky za vhodné *pomôcky* pri uchopení sociálnej skutočnosti, samozrejme s vedomím ich obmedzení.

Prejdem teraz k vlastnému výskumu a odpovedi na otázku „Čo to znamená byť dospelý podľa slovenských vysokoškolských študentov?“ Koncept nastupujúcej dospelosti by tu mal slúžiť práve ako pomôcka, ktorá umožňuje súdržnú interpretáciu jednotlivých výsledkov.

4 METODIKA VÝSKUMU A CHARAKTERISTIKA RESPONDENTOV

Cieľom výskumu bolo zistiť, aké sú kritériá dospelosti u slovenských vysokoškolských študentov a či sami seba považujú za dospelých. Účastníci prieskumu vyplnili dotazník s uzatvorenými otázkami. V prvej časti dotazníka respondenti odpovedali na otázky o ich socio-demografickej charakteristike. V druhej časti sa nachádzali otázky o názoroch a postojoch respondenta, medzi nimi aj otázka „Cítite sa byť dospelý?“ s možnosťami odpovede „Áno“, „V niektorých ohľadoch áno, v niektorých nie“, „Nie“. V tretej časti dotazníka mali odpovedať na otázku „Myslíte si, že nasledujúce podmienky musia byť splnené, aby človek mohol byť považovaný za dospelého?“. Bol im predložený zoznam 39 kritérií a pri každom kritériu možnosti „áno“ a „nie“. Kritériá ponúknuté respondentom som zámerne nevytváral vlastné. Sú prebraté z jednej z Arnettových prác (Arnett, 2003) a s drobnými obmenami boli použité vo viacerých štúdiách o nastupujúcej dospelosti, čo následne umožní porovnať výsledky s inými krajinami. Kritériá som preložil do slovenčiny a v dotazníku ich zoradil náhodne.

Prieskum sa uskutočnil vo februári až marci 2014 na Prírodovedeckej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Respondenti boli študenti geografických odborov v prvom až treťom ročníku bakalárskeho štúdia. O účasť som ich požiadal ja alebo niektorý z mojich kolegov v záverečnej časti svojej vyučovacej hodiny a dotazník vyplnili ešte na hodine. Oslovení študenti boli informovaní, že účasť na prieskume je dobrovoľná a anonymná. Účasť nebola nijako odmenená. Takmer všetci prítomní študenti boli ochotní dotazník vyplniť. Vyplnenie dotazníka im trvalo asi 10 až 20 minút. Dotazník vyplnilo 278 študentov, 5 dotazníkov som vyradil (z dôvodu vysokého alebo neudaného veku respondenta alebo veľkého množstva nezodpo-

vedaných otázok), počet respondentov v prieskume je teda 273. Respondentov, ktorým chýbalo menšie množstvo odpovedí, som vo výsledkoch ponechal. Pomerne veľa respondentov totiž neodpovedalo na jedno-dve kritériá dospelosti, ich celkový pohľad je teda známy a ich vyradením by sa zbytočne znížila veľkosť súboru. Minimálne množstvo respondentov odpovedajúcich na jednu otázku je 265.

Socio-demografickú charakteristiku respondentov ukazuje tab. 1. Väčšina má 19 až 22 rokov. Podiel mužov a žien je približne rovnaký. Všetci študujú vysokú školu, sú slobodní a bezdetní. Vo vážnom partnerskom vzťahu je zhruba 40 %. Ich rodičia majú stredoškolské alebo vysokoškolské vzdelanie. Zastúpenie mešťanov a vidiečanov približne zodpovedá slovenskej populácii. Nadproporčne zastúpení sú respondenti z Bratislavského kraja, podproporčne respondenti z Východného Slovenska.

Tabuľka 1 Charakteristika respondentov

	Počet	Podiel
Počet respondentov	273	100 %
1. ročník bakalárskeho štúdia	87	32 %
2. ročník	99	36 %
3. ročník	87	32 %
Muži	130	48 %
Ženy	143	52 %
18 rokov	9	3 %
19 rokov	39	14 %
20 rokov	77	28 %
21 rokov	73	27 %
22 rokov	56	21 %
23 rokov	10	4 %
24 rokov	9	3 %
Priemerný vek	21,2	
Vyrastali v meste	161	59 %
Vyrastali na vidieku	110	41 %
Vyrastali v Bratislavskom kraji	72	27 %
Vyrastali na Západnom Slovensku	103	38 %
Vyrastali na Strednom Slovensku	67	25 %
Vyrastali na Východnom Slovensku	29	11 %
0 súrodencov	50	18 %
1 súrodenec	133	49 %
2 súrodenci	60	22 %
3 súrodenci	21	8 %
4 a viac súrodencov	9	3 %

	Počet	Podiel
Vzdelanie matky základné	2	1 %
Vzdelanie matky stredné bez maturity	40	15 %
Vzdelanie matky stredné s maturitou	135	50 %
Vzdelanie matky vysokoškolské	94	35 %
Vzdelanie otca základné	0	0 %
Vzdelanie otca stredné bez maturity	69	26 %
Vzdelanie otca stredné s maturitou	123	46 %
Vzdelanie otca vysokoškolské	76	28 %
Vo vážnom partnerskom vzťahu	117	43 %
Slobodní	273	100 %
Bezdetní	273	100 %

5 AKO VNÍMAJÚ DOSPELOSŤ SLOVENSKÍ VYSOKOŠKOLSKÍ ŠTUDENTI

Nastupujúca dospelosť je životná fáza, ktorej existencia je kultúrne a ekonomicky podmienená. Vyžaduje, aby spoločnosť akceptovala v živote mladých ľudí pomerne dlhé obdobie s relatívne voľne stanovenými povinnosťami. Vyžaduje tiež, aby rodičia boli schopní ekonomicky podporovať svoje deti ešte v skorých a stredných dvadsiatych rokoch. Na Slovensku tieto predpoklady v zásade platia pre veľkú časť spoločnosti. Navyše, od pádu komunizmu, posledných 25 rokov, je možné voľné šírenie kultúrnych vplyvov z iných krajín. Dá sa preto očakávať, že koncepcia dospelosti u mladých ľudí a počet mladých ľudí, ktorí sa ešte necítia byť dospelí, budú na Slovensku podobné tomu, čo popísal Arnett v USA.

Výsledky tieto očakávania potvrdzujú. Až sedem z desiatich oslovených študentov bakalárskeho štúdia sa ešte nepovažuje za dospelých. Ako najdôležitejšiu podmienku pre získanie statusu dospelosti vidia postupný rast nezávislosti a zodpovednosti. Naopak, ako nie nevyhnutné pre dospelosť, vnímajú absolvovanie významných demografických udalostí.

Zoznam potenciálnych kritérií dospelosti spolu s podielom respondentov, ktorí považujú kritérium za potrebné pre dospelosť, sa nachádza v tab. 2. Jednoznačne najčastejšie udávanou podmienkou dospelosti je *prijatie zodpovednosti za dôsledky svojich činov*. Za dôležitú pre dospelosť ju považujú takmer všetci respondenti (98 %). Vysoko sa umiestnili aj ďalšie kritéria súvisiace s rastom zodpovednosti: *vyhýbať sa šoférovaniu pod vplyvom alkoholu* (87 %), *vyhýbať sa páchaniu drobných deliktov ako vandalizmus alebo kradnutie v obchode* (76 %), *vyhýbať sa nelegálnym drogám* (69 %), *šoférovať bezpečne a blízko povolenej rýchlosti* (62 %) a rastom samostatnosti: *rozhodovať sa o osobných názoroch a hodnotách nezávisle od rodičov alebo iných vplyvov* (90 %), *byť finančne nezávislý na rodičoch* (80 %), *vybudovať*

*rovnocenný vzťah s rodičmi (79 %).*⁴ Väčšina respondentov považuje za dôležité pre dospelosť tiež emocionálnu stabilitu (*naučiť sa dobre ovládať svoje emócie 85 %*) a schopnosť altruizmu (*stať sa menej orientovaný na seba a viac brať do úvahy iných 68 %*). Pri týchto kritériách nejde o jednorazové javy, ale dlhodobé procesy, často vnútorného charakteru, pričom obvykle nie je možné určiť presný moment, kedy človek dané kritérium splnil.

Keďže samotné založenie rodiny sa umiestnilo až na dne rebríčka, je prekvapujúce, že schopnosť postarať sa o rodinu sa nachádza veľmi vysoko. 88 % respondentov si myslí, že dospelá žena a rovnako aj dospelý muž by mali byť *schopní postarať sa o deti*. Tiež by mali byť *schopní postarať sa o domácnosť* (87 % ak ide o ženu, 82 % ak ide o muža). V prípade *schopnosti zabezpečiť finančne svoju rodinu* a *schopnosti udržať rodinu fyzicky v bezpečí* sú očakávania rodovo rozdielne. Od dospelého muža to očakáva 84 % resp. 87 % respondentov, od dospeléj ženy len 58 % resp. 53 % respondentov. Od mužov sa teda v súčasnosti očakáva aj zvládnutie „tradične ženských“ rodinných schopností (deti, domácnosť), zatiaľ čo od žien viacerí respondenti neočakávajú „tradične mužské“ rodinné schopnosti (peniaze, bezpečie). Samozrejme, jedná sa len o predstavy o budúcnosti, keďže žiadny z respondentov zatiaľ rodinu nezaložil. Iný pohľad na rodové rozdiely, teda nie čo sa očakáva od mužov a žien, ale čo očakávajú muži a ženy, ukážem v predposlednej časti článku.

Ak sa pozrieme na opačný koniec tabuľky, len veľmi málo respondentov považuje za potrebné pre dospelosť dve významné životné udalosti – *mať aspoň jedno dieťa* (5 %) a *byť zosobášený* (8 %). Málo respondentov považuje za potrebné pre dospelého tiež *byť v dlhodobom partnerskom vzťahu* (21 %). Čiže kritériá, ktoré sa z pohľadu sociológa alebo demografa môžu zdať najprirodzenejšími ukazovateľmi dospelosti, sa v subjektívnej koncepcii dospelosti mladých ľudí ukázali ako úplne okrajové.

Treba zdôrazniť, že ak väčšina respondentov nepovažuje dieťa za dôležité pre dosiahnutie statusu dospelosti, v žiadnom prípade z toho nemožno usudzovať, že ho nepovažujú za dôležité vo svojom živote. V časti dotazníka, kde som sa pýtal na rôzne postoje a názory respondentov, sa nachádzala aj otázka na ideálny počet detí, ktoré by respondenti v budúcnosti chceli mať. Len 3 % uviedli ako ideálny počet detí nula. 6 % respondentov by chcelo jedno dieťa, 62 % dve deti, 23 % tri deti a 6 % štyri alebo päť detí (graf 1). Aj pri ostatných kritériách treba vždy mať na mysli, že respondenti neodpovedajú na to, aká situácia alebo správanie je žiaduce, ale čo je potrebné pre dospelosť.

Nízko sa umiestnili aj ďalšie tradičné ukazovatele dospelosti: *vlastniť dom alebo byť* (27 %), *mať rozbehnutú dlhodobú kariéru* (29 %), *byť zamestnaný na plný úväzok* (33 %). Tiež relatívne málo respondentov považuje za potrebné pre dospelého *nežiť v rodičovskej domácnosti* (45 %). Na druhej strane, ako som už spomenul, medzi najčastejšie uvedenými kritériami dospelosti bolo *byť finančne nezávislý*

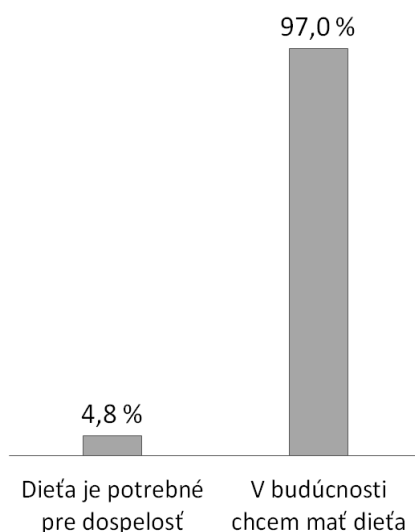
⁴ Niektorým z uvedených kritérií by bolo možné vytknúť, že označujú správanie, ktoré respondent môže vnímať ako žiaduce bez ohľadu na životnú fázu. Napríklad vyhýbanie sa vandalizmu alebo nelegálnym drogám. V takom prípade môže respondent pochybovať, či takéto kritérium označiť ako potrebné pre dospelosť alebo nie. Ponechávam ich však nezmenené kvôli porovnateľnosti s predchádzajúcimi štúdiami.

Tabuľka 2 Subjektívne kritériá dospelosti

Podiel respondentov, ktorí považujú kritérium za potrebné pre dospelosť		
kritérium	podiel „áno“	99 % interval spoľahlivosti
Prijať zodpovednosť za dôsledky svojich činov	98 %	96 – 100 %
Rozhodovať sa o osobných názoroch a hodnotách nezávisle od rodičov alebo iných vplyvov	90 %	85 – 95 %
Ak ide o ženu, byť schopná postarať sa o deti	88 %	83 – 93 %
Ak ide o muža, byť schopný postarať sa o deti	88 %	83 – 93 %
Vyhýbať sa šoférovaniu pod vplyvom alkoholu	87 %	82 – 92 %
Ak ide o ženu, byť schopná postarať sa o domácnosť	87 %	82 – 92 %
Ak ide o muža, byť schopný udržať rodinu fyzicky v bezpečí	87 %	82 – 92 %
Naučiť sa dobre ovládať svoje emócie	85 %	80 – 91 %
Ak ide o muža, byť schopný zabezpečiť finančne svoju rodinu	84 %	79 – 90 %
Ak ide o muža, byť schopný postarať sa o domácnosť	82 %	76 – 88 %
Byť finančne nezávislý na rodičoch	80 %	74 – 86 %
Vybudovať rovnocenný vzťah s rodičmi	79 %	73 – 86 %
Vyhýbať sa páchaniu drobných deliktov ako vandalizmus alebo kradnutie v obchode	76 %	70 – 83 %
Vyhýbať sa nelegálnym drogám	69 %	62 – 76 %
Stať sa menej orientovaný na seba a viac brať do úvahy iných	68 %	61 – 75 %
Šoférovať bezpečne a blízko povolenej rýchlosti	62 %	54 – 69 %
Ak ide o ženu, byť schopná zabezpečiť finančne svoju rodinu	58 %	51 – 66 %
Nebyť hlboko emocionálne naviazaný na rodičov	56 %	48 – 63 %
Ak ide o ženu, byť schopná udržať rodinu fyzicky v bezpečí	53 %	45 – 61 %
Mať ukončené vzdelanie	50 %	42 – 58 %
Dosiahnuť vek 18 rokov	48 %	41 – 56 %
Používať antikoncepciu v prípade sexuálnej aktivity bez snahy počať dieťa	48 %	40 – 56 %
Vytvárať celoživotné záväzky s inými	45 %	37 – 53 %
Nežiť v rodičovskej domácnosti	45 %	37 – 53 %
Ak ide o ženu, byť biologicky schopná vynosiť dieťa	42 %	34 – 49 %
Vyhýbať sa používaniu vulgárnych slov	37 %	30 – 45 %
Dosiahnuť vek 21 rokov	37 %	29 – 45 %
Vyhýbať sa stavu opitosti	35 %	28 – 43 %
Ak ide o muža, byť biologicky schopný splodiť dieťa	35 %	28 – 43 %
Byť zamestnaný na plný úväzok	33 %	26 – 40 %
Nemať viac ako jedného sexuálneho partnera	31 %	24 – 38 %
Získať vodičský preukaz a vedieť šoférovať auto	30 %	23 – 37 %
Mať už pohlavný styk	29 %	22 – 37 %

Podiel respondentov, ktorí považujú kritérium za potrebné pre dospelosť		
kritérium	podiel „áno“	99 % interval spoľahlivosti
Mať rozbehnutú dlhodobú kariéru	29 %	22 – 36 %
Vlastniť dom alebo byt	27 %	20 – 34 %
Byť v dlhodobom partnerskom vzťahu	21 %	15 – 28 %
Vyrásť do úplnej výšky	13 %	7 – 18 %
Byť zosobášený	8 %	4 – 12 %
Mať aspoň jedno dieťa	5 %	1 – 8 %

Poznámka: Podiel respondentov podľa odpovede na otázku „Myslíte si, že nasledujúce podmienky musia byť splnené, aby človek mohol byť považovaný za dospelého?“ s možnosťami odpovede „áno“ a „nie“. Zoradené podľa podielu „áno“. n = 265-273. 99% interval spoľahlivosti: z-test pre podiel, jedna skupina, obojstranný.

Graf 1 Dôležitosť dieťaťa pre status dospelosti a želanie mať dieťa v budúcnosti. Poznámka: (1) Podiel respondentov podľa odpovede na otázku Myslíte si, že nasledujúce podmienky musia byť splnené, aby človek mohol byť považovaný za dospelého?: Mať aspoň jedno dieťa. Možnosti odpovede áno a nie. Podiel áno. Počet respondentov 272. (2) Podiel respondentov podľa odpovede na otázku Aký je ideálny počet detí, ktoré by ste v budúcnosti chceli mať? Možnosti odpovede žiadne, jedno, dve, tri, štyri, päť alebo viac. Podiel jedno až päť alebo viac spolu. Počet respondentov 267.

na rodičoch (80 %). Tieto výsledky vystríhajú pred zjednodušenou interpretáciou niektorých demografických údajov o mladých ľuďoch na Slovensku. Vysoký podiel mladých ľudí bývajúcich s rodičmi (Eurostat, 2014a) môže byť stereotypne označený ako prejav odmietania dospieť. Zdá sa však že samotné bývanie s rodičmi

o statuse dospelosti vypovedá len málo. Ak je spojené s prevzatím spoluzodpovednosti za chod domácnosti, je vo veľkej časti slovenskej spoločnosti u dospelého človeka akceptované. Zdá sa tiež, že kariérna dráha mladého dospelého nemusí byť priamočiara, ak je napriek tomu schopný postarať sa o základné živobytie. Z kritérií, ktoré majú charakter významného životného prechodu, bolo najčastejšie zmienené ako potrebné pre dospelosť *ukončenie vzdelania* a to presne polovicou respondentov.

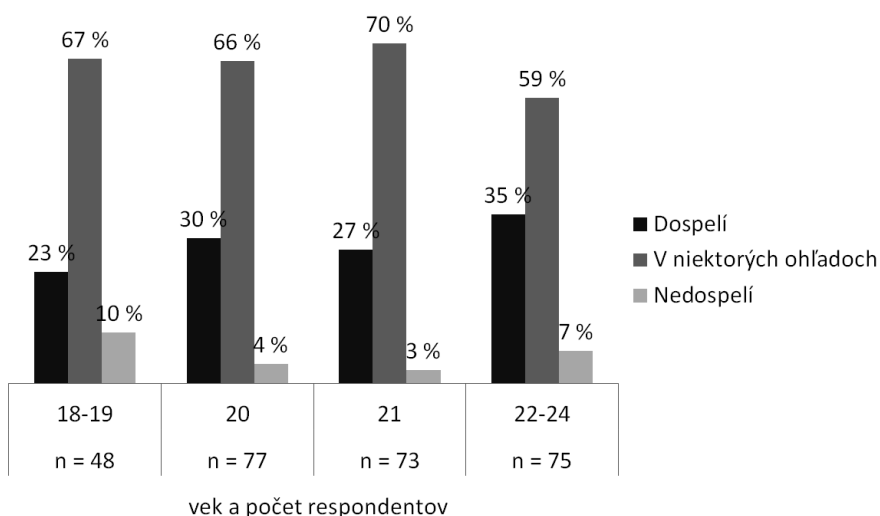
V dolnej časti rebríčka kritérií potrebných pre dospelosť sa okrem demografických udalostí umiestnili aj biologické prechody: *vyrásť do úplnej výšky* (13 %), *mať už pohlavný styk* (29 %), *byť biologicky schopný splodiť/vynosiť dieťa* (35 % ak sa otázka týka muža, 42 % v prípade ženy). Hoci patria k menej často uvádzaným podmienkam, aj tak sa podiel respondentov, ktorí ich považujú za dôležité, môže zdať prekvapivo vysoký, keďže nevypovedajú nič o správaní a aktivitách človeka. Nezanedbateľná časť respondentov zrejme vníma dospelosť nie len ako určitý sociálny status, ale vo veľkej miere aj ako obdobie biologickej zrelosti.⁵

Ďalšími kritériami, ktoré len menšina respondentov považuje za dôležité pre dospelosť sú *získať vodičský preukaz a vedieť šoférovať auto* (30 %), *nemať viac ako jedného sexuálneho partnera* (31 %), *vyhýbať sa stavu opitosti* (35 %), *vyhýbať sa používaniu vulgárnych slov* (37 %) a *dosiahnuť vek 21 rokov* (37 %, toto kritérium je relevantné skôr v americkom prostredí). Za povšimnutie ešte stojí, že len necelá polovica respondentov považuje za nutnú podmienku dospelosti *dosiahnuť vek 18 rokov* (48 %), kedy človek nadobúda všetky práva dospelého.

Okrem kritérií dospelosti ma ešte zaujímalo, či respondenti považujú samých seba za dospelých. Otázka o pociť dospelosti bola položená skôr ako otázky o kritériách dospelosti, aby odpoveď bola spontánna, neovplyvnená úvahou, či respondent spĺňa alebo nespĺňa kritériá, ktoré sám uviedol ako potrebné pre dospelosť. Na otázku „Cítite sa byť dospelý?“ odpovedalo 29 % respondentov „Áno“, 65 % „V niektorých ohľadoch áno, v niektorých nie“ a 5 % „Nie“. Až dve tretiny respondentov sa teda cítia v štádiu „medzi“ – ani dospelí, ani nedospelí. Pritom pre toto životné štádium v bežnom jazyku ani nemajú pomenovanie. Počet subjektívne dospelých s vekom narastá, ale len veľmi pomaly. Dospelými sa cítia byť 23 % 18 – 19 ročných a 35 % 22 – 24 ročných (graf 2). Vekové rozpätie respondentov v prieskume je však pomerne malé, a tak nevidíme, v ktorom veku začnú prevažovať subjektívne dospelí.⁶

⁵ Kritériá *ak ide o ženu, byť biologicky schopná vynosiť dieťa* a *ak ide o muža, byť biologicky schopný splodiť dieťa* nemuseli respondenti vnímať úplne jednoznačne. Časť si ich mohla vysvetliť skôr ako „byť pohlavne zrelý“ a časť skôr ako „byť plodný“. Od toho potom mohla závisieť ich odpoveď. Rôznorodá interpretácia je možná i pri niektorých ďalších kritériách. Napr. *mať ukončené vzdelanie* môže pre niekoho znamenať ukončenie povinnej školskej dochádzky, pre iného maturitu, pre ďalšieho úplné ukončenie denného inštitucionálneho vzdelávania. Kritérium *nebyť hlboko emocionálne naviazaný na rodičov* si niekto môže vysvetľovať ako oslabenie citov k rodičom, iný ako určitú mieru odpútania sa od rodičov, schopnosť byť dlhšie bez nich. Niektoré kritériá by teda mohli byť formulované jasnejšie. Rozhodol som sa však ponechať ich rovnaké ako v iných štúdiách, kvôli vzájomnej porovnateľnosti (v ďalšej kapitole). Účastníci prieskumu boli inštruovaní, aby si prípadné nejednoznačné otázky vysvetlili každý podľa seba. Nemala by teda vzniknúť systematická odchýlka od výsledkov iných štúdií.

⁶ Úsudok si možno urobiť na základe českej štúdie o nastupujúcej dospelosti (Macek, Bejček a Vaníčková, 2007). Vo veku 20 – 22 sa dve tretiny českých respondentov cítia byť dospelí len v niektorých ohľadoch. Teda presne tak isto ako na Slovensku. Tento podiel zostáva zachovaný aj vo veku 23 – 25. Podiel dospelých sa im takmer vyrovná až vo veku 26 – 27 rokov. Subjektívne dospelí začínú postupne prevažovať zrejme až v neskorých dvadsiatych rokoch života.

Graf 2 Subjektívny pocit dospelosti podľa veku respondentov. Poznámka: Podiel respondentov podľa odpovede na otázku „Cítite sa byť dospelý?“ s možnosťami odpovede „Áno“, „V niektorých ohľadoch áno, v niektorých nie“, „Nie“.

Dá sa teda povedať, že v prvej polovici dvadsiatych rokov života medzi slovenskými vysokoškólakmi jasne dominujú tí, ktorí sa v niektorých aspektoch cítia ako dospelí, ale v iných aspektoch ešte nie.

Podľa oslovených študentov bakalárskeho štúdia je teda dospelým ten človek, ktorý sa v rôznych aspektoch života správa zodpovedne a samostatne. Nesie zodpovednosť za dôsledky svojich činov, rozhoduje sa autonómne, je schopný sa uživiť, neohrozuje seba ani druhých. Je tiež emocionálne vyrovnaný a berie ohľad na iných ľudí. Nie je dôležité, či má vlastnú domácnosť, partnera alebo deti, ale musí byť schopný sa o nich eventuálne postarať. Všetky tieto schopnosti sa získavajú postupne, často v priebehu viacerých rokov. Tomu zodpovedá aj to, že väčšina oslovených respondentov sa vo svojich skorých dvadsiatych rokoch ešte úplne dospelá necíti. Možno konštatovať, že sa nachádzajú, podobne ako ich rovesníci v iných západných krajinách, v životnej fáze nastupujúcej dospelosti.

6 AKO SA LÍŠI VNÍMANIE DOSPELOSTI NA SLOVENSKU A VO SVETE

V úvodných teoretických častiach článku som vychádzal najmä z poznatkov o koncepcii dospelosti v súčasnej americkej spoločnosti. V predchádzajúcej časti som ukázal, že subjektívna koncepcia dospelosti u slovenských vysokoškólakov je tomuto modelu vo všeobecnosti veľmi podobná. Samozrejme, v dôležitosti konkrétnych kritérií existujú viaceré rozdiely. Porovnáam teraz podrobnejšie vlastné výsled-

ky s výsledkami z iných krajín. Výber krajiny do porovnania bol daný existenciou štúdie o nastupujúcich dospelých v tejto krajine. Začnem výsledkami z USA a z jednej európskej krajiny, zhodou okolností slovenského suseda, Rakúska.⁷ Neskôr pridám porovnanie s Izraelom, Argentínou a Čínou. Kritéria dospelosti sú porovnané na obr. 1, subjektívny pocit dospelosti v grafe 3.

V USA, v Rakúsku aj na Slovensku platí, že najdôležitejšími pre dospelosť sú vnútorné premeny, ako získanie zodpovednosti a samostatnosti (Arnett, 1997, 2001, 2003; Sirsch et al., 2009). Najnápadnejší je rozdiel v rodinných schopnostiach – schopnosti postarať sa o deti, postarať sa o domácnosť a zabezpečiť finančne rodinu. Mladí Slováci im pripisujú oveľa väčšiu dôležitosť. A to napriek tomu, že samotné založenie rodiny, rovnako ako Američania a Rakúšania, za potrebné pre dospelosť nepovažujú. Väčšia časť Slovákov tiež považuje za potrebné pre dospelosť dodržiavanie niektorých noriem, najmä takých, ktoré majú vplyv na iných ľudí, ako je bezpečné šoférovanie. Častejšie ako Američania a Rakúšania uvádzajú ako dôležité pre dospelosť aj ukončenie vzdelania a emocionálnu stabilitu. Tiež vyhýbanie sa nelegálnym drogám, ktoré liberálnejšia americká spoločnosť zrejme viac toleruje. Síce málo, ale predsa len častejšie ako Američania a Rakúšania, uvádzajú mladí Slováci ako podmienku dospelosti vlastníctvo domu alebo bytu, čo môže súvisieť s normou vlastníckeho bývania na Slovensku (takmer všetci ľudia žijú na Slovensku v byte, ktorý vlastní, pozri Eurostat, 2014b).

Na prvý pohľad sa môže zdať paradoxné, že mladí Slováci častejšie zdôrazňujú potrebu určitého emocionálneho odpútania sa od rodičov, ale odsťahovanie sa z rodičovskej domácnosti naopak nepovažujú za také dôležité ako Američania. Dalo by sa to vysvetliť tak, že v USA je normou relatívne skoré odsťahovanie sa od rodičov, pričom väčšia vzdialenosť detí od rodičov často zlepšuje ich vzájomné vzťahy. Naproti tomu na Slovensku, kde je bežné dlhšie alebo aj trvalé bývanie s rodičmi, je stabilizácia vzťahov s rodičmi po skončení adolescencie dosiahnutá skôr prostredníctvom väčšej autonómie v rámci jednej domácnosti. Podobný cieľ, t. j. väčšia miera autonómie a zároveň lepšie vzťahy, je teda dosiahnutý odlišnými cestami (pozri aj Arnett, 2000: 475).

Menej často ako Američania a Rakúšania uvádzajú Slováci ako potrebné pre dospelosť používanie antikoncepcie v prípade sexuálnej aktivity bez snahy počať dieťa. To sa dá vysvetliť silným postavením katolíckej cirkvi v určitej časti slovenskej spoločnosti. Zrejme nie zanedbateľná časť slovenských respondentov nepovažuje používanie antikoncepcie za prejav zodpovedného správania, ale naopak za správanie porušujúce náboženské normy. Myslím si však, že nejde o všetkých, ktorí toto kritérium neuviedli. Mnohým sa jednoducho len nespája s dospelosťou. Slováci považujú za menej dôležité pre dospelosť aj dosiahnutie úplnej telesnej výšky. V porovnaní s Rakúšanmi tiež menej často uvádzajú aj rozbehnutie dlhodobej kariéry.⁸

⁷ Boli publikované aj štúdie o nastupujúcich dospelých v Českej republike (Macek, Bejček a Vaníčková, 2007) a Rumunsku (Nelson, 2009). Ale v štúdiu o ČR sú uvedené výsledky iného typu a v štúdiu o Rumunsku sú výsledky uvedené vo forme, ktorá neumožňuje priame porovnanie.

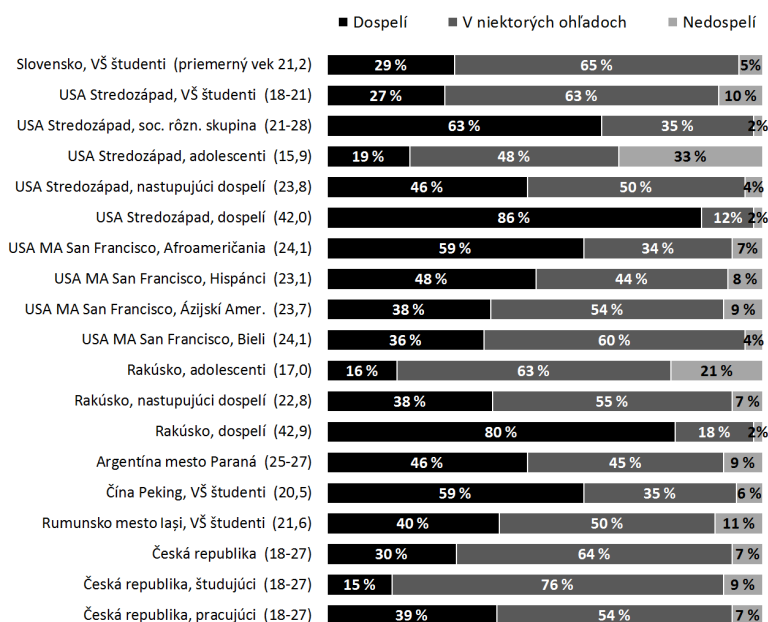
⁸ Rakúske údaje o zamestnaní vyzerajú protichodne. Rozbehnutie dlhodobej kariéry uvádza oveľa viac Rakúšanov ako Slovákov, ale zamestnanie na plný úväzok oveľa menej. V ostatných krajinách dosahujú tieto kritéria zhruba rovnaký podiel. Rakúski respondenti možno vnímali kariéru ako vytyčenie profesionálneho smerovania, a plný úväzok len ako určitú možnú pracovnú formu.

oblasť podľa Arnett 2003	krajina a špecifikácia respondentov	21,2 Slovensko, VŠ študenti	O koľko percentuálnych bodov sa hodnota líši od Slovenska																		
	priemerný vek respondentov	21,2	18-21 USA (Stredozápad), VŠ študenti	21-28 USA (Stredozápad), soc. rôzn. skupina	15-9 USA (Stredozápad), adolescenti	23-8 USA (Stredozápad), nastupujúci dospelí	42,0 USA (Stredozápad), dospelí	24,1 USA (MA San Francisco), Afroameričania	23,1 USA (MA San Francisco), Hispánci	23,7 USA (MA San Francisco), Ázijskí Amer.	24,1 USA (MA San Francisco), Bielí	17,0 Rakúsko, adolescenti	22,8 Rakúsko, nastupujúci dospelí	42,9 Rakúsko, dospelí	16,4 Izrael, adolescenti	25,7 Izrael, nastupujúci dospelí - VŠ študenti	46,0 Izrael, dospelí - rodičia adolescentov	25-27 Argentína (mesto Paraná)	20,5 Čína (Peking), VŠ študenti		
	počet respondentov	265-273	346	140	171	179	165	122	96	247	109	226	317	232	188	218	140	163	207		
	kritérium	% "áno"																			
Samostatnosť	Vybudovať rovnocenný vzťah s rodičmi	79 %	-10												+12	+12	+14	+15	+10		
	Byť finančne nezávislý na rodičoch	80 %	-14		-11							-17	-16					+12	+13		
	Nežiť v rodičovskej domácnosti	45 %	+12	+15	+12	+16		+10	+11					+11	+12	+30	+23	+17			
	Nebyť hlboko emocionálne naviazaný na rodičov	56 %	-42	-37	-31	-39	-32	-25	-26	-35	-40	-33	-35	-20	-26	-26	-15	-19	+24		
	Prijať zodpovednosť za dôsledky svojich činov	98 %			-11				-13												
Previazanosť	Rozhodovať sa o názoroch a hodnotách nezávisle	90 %	-10	-12	-17			-10	-18												
	Byť v dlhodobom partnerskom vzťahu	21 %	-11			-11	-10		+18	+12					+37	+37	+26	+50	+47		
	Vytvárať celoživotné záväzky s inými	45 %	-14		-12							-20	-26	-18	+15	+25	+20	+41	+18		
	Naučiť sa dobre ovládať svoje emócie	85 %	-31	-35	-22	-32	-30	-16			-17	-34	-31	-43	-35			+12	+10		
Rolové prechody	Stať sa menej orient. na seba a viac brať do úvahy iných	68 %	x	x	x	x	x	x			+12	x	x	x	+14	+13	+17	+23	+25		
	Mať ukončené vzdelanie	50 %	-32	-40	-16	-30	-25	-27	-26	-18	-36		-16		+33		+17	+21			
	Byť zosobášnený	8 %								+24					+26	+30	+28	+14	+30		
	Mať aspoň jedno dieťa	5 %							+11	+27					+34	+36	+30	+23	+24		
	Byť zamestnaný na plný úväzok	33 %		-16					+10	+17		-14	-19	-19	-13	+42	+20	+23	+25		
Dodržiavanie noriem	Mať rozbehnutú dlhodobú kariéru	29 %							+11			-15	+20	+23	+24	+44	+32	+30	+45	+33	
	Vlastniť dom alebo byť	27 %	-13	-10		-18	-16	-10				-20	-19	-21	-16	+35	+19	+10	+42	+17	
	Vyhýbať sa stavu opitosti	35 %			-12				+11	+16		-16			+16	+21		+39	+41	+19	
	Vyhýbať sa nelegálnym drogám	69 %	-25	-28	-19	-18		-19	-12	-21	-48		-11		+10		+10	+19			
	Vyhýbať sa šoférovaniu pod vplyvom alkoholu	87 %	-27	-32	-30	-22	-20	-25	-23	-15	-27								-17		
	Vyhýbať sa páchaniu drobných deliktov	76 %	-10	-13				-10	-16		-15					+11	+11	+15	+17		
	Nemáť viac ako jedného sexuálneho partnera	31 %							+12	+14	-14		-11		+27	+19	+27	+43	+31		
	Šoférovať bezpečne a blízko povolenej rýchlosti	62 %	-36	-30	-30	-27	-16	-20		-18	-27		-10		+20	+19	+27	+28			
Biologické prechody	Vyhýbať sa používaniu vulgárnych slov	37 %	-21	-19	-18	-14				-15					+12	+15	+19	+28	+13	+31	
	Používať antikón. v prípade sex. bez snahy počať dieťa	48 %	+17	+17	+11	+13	+21	+15	+17	+17		+42	+35	+35	+43	+41	+43	+42	+33		
	Vyrásť do úplnej výšky	13 %							+22	+17	+16	+21	+27	+16	+11	+14	+14	+20	+21	+27	+14
	Ak ide o ženu, byť biologicky schopná vynosť dieťa	42 %	-13	+11				-16							-11	-17	-12	-14			
Vekové prechody	Ak ide o muža, byť biologicky schopný splodiť dieťa	35 %							+25	+13										+20	
	Mať už pohlavný styk	29 %	-21	-20		-15	-17				-15				+27	+10	+17				
	Získať vodičský preukaz a vedieť šoférovať auto	30 %							+19		+13	-13	-14	-12	-20	-14		-21	-18	-14	
Rodinné schopnosti	Dosiahnuť vek 18 rokov	48 %									+10		-13	-14	-12	-20	-14		-21	-18	-14
	Dosiahnuť vek 21 rokov	37 %											-14	-15							
	Ak ide o ženu, byť schopná zabezpečiť finančne rodinu	58 %	-18	-16	-15	-19	-12					-28	-11	-16		+12		+14	+19		
	Ak ide o muža, byť schopný zabezpečiť finančne rodinu	84 %	-38	-34	-25	-30	-25	-13	-12	-27	-55	-29	-37	-22	-14	-15					
	Ak ide o ženu, byť schopná postarať sa o deti	88 %	-40	-38	-27	-49	-30	-22	-16	-32	-47	-18	-21		-20	-26	-21		-15		-27
	Ak ide o muža, byť schopný postarať sa o deti	88 %	-38	-38	-35	-41	-26	-16		-30	-46	-24	-24	-11	-20	-26	-22				
	Ak ide o ženu, byť schopná postarať sa o domácnosť	87 %	-32	-20	-19	-25	-24	-14	-15	-22	-28	-23	-27	-10	-25	-29	-24	-15			
	Ak ide o muža, byť schopný postarať sa o domácnosť	82 %	-27	-10	-23	-22	-17			-18	-23	-23	-24	-18	-24	-25	-23	-16			
priemerný podiel "áno"	Ak ide o ž., byť schopná udržať rodinu fyzicky v bezpečí	53 %							+11	+19	+10				+19		+11	+33			
	Ak ide o m., byť schopný udržať rodinu fyzicky v bezpečí	87 %	-26	-35	-14	-25	-19	-21	-13	-22	-39	-33	-32	-16	-22	-29	-25				
		55 %	41%	40%	46%	43%	47%	49%	56%	48%	37%	47%	43%	52%	65%	59%	63%	69%	63%		
korelačný koeficient medzi hodnotami na SK a v krajine			0,80	0,82	0,80	0,86	0,89	0,84	0,86	0,78	0,82	0,82	0,85	0,65	0,65	0,72	0,76	0,79			

+25 v inej krajine o 20+ perc.bodov viac "áno" -32 v inej krajine o 20+ perc. bodov menej "áno" v inej krajine -9 až 9 perc. bodov rozdiel v "áno"
 +14 v inej krajine o 10-19 perc. bodov viac "áno" -17 v inej krajine o 10-19 perc. bodov menej "áno" x v inej krajine kritérium nebolo zisťované

Obrázok 1 Porovnanie kritérií dospelosti na Slovensku a v iných krajinách. Zdroj: Slovensko autor; USA (1) Arnett 1997; USA (2) Arnett 2001; USA (3) Arnett 2003; Rakúsko Sirsch et al. 2009; Argentína Facio – Micocci 2003; Izrael Mayselless – Scharf 2003; Čína Nelson – Badger – Wu 2004.

Poznámka: Plné znenie všetkých kritérií sa nachádza v tab. 2.

Graf 3 Porovnanie subjektívneho pocitu dospelosti na Slovensku a v iných krajinách. Zdroj: Slovensko – autor; USA (1) – Arnett, 1997; USA (2) – Arnett, 2001; USA (3) – Arnett, 2003; Rakúsko – Sirsch et al., 2009; Argentína – Facio a Micocci, 2003; Čína – Nelson, Badger a Wu, 2004; Rumunsko – Nelson, 2009; Česká republika – Macek, Bejček a Vaníčková, 2007.

Každé z ponúknutých kritérií považuje za potrebné pre dospelosť v priemere 55 % slovenských respondentov. Američania a Rakúšania považujú za potrebné pre dospelosť splnenie menšieho množstva podmienok. Bieli nastupujúci dospelí zo San Francisca len 37 %, ďalšie skupiny 40 – 52 %. Výnimkou sú len mladí Hispánci v San Franciscu, ktorí považovali kritérium za potrebné v priemere v 56 % prípadov. Táto skupina sa ako jediná výraznejšie odlišuje od ostatných aj v podmienke sobáša a dieťaťa, ktoré pre dospelosť potrebuje zhruba tretina respondentov. Častejšie ako Slováci považujú Hispánci v USA za dôležité pre dospelosť tiež napríklad dlhodobý partnerský vzťah, zamestnanie na plný úväzok, schopnosť muža splodiť dieťa a ďalšie kritériá.

Korelačný koeficient medzi podielom „áno“ u kritérií na Slovensku a v hodnotených skupinách v USA a Rakúsku je vo všetkých prípadoch vysoký. Najvyšší je medzi mladými Slovákmi a mladými Afroameričanmi zo San Francisca (0,89), mladými Ázijskými Američanmi zo San Francisca (0,86), americkými dospelými (0,86) a rakúskymi dospelými (0,85). Relatívne najnižší medzi Slovákmi a bielymi mladými v San Franciscu (0,78). Koncepcia dospelosti mladých Slovákov je teda paradoxne o niečo bližšia starším ako mladším v USA a Rakúsku a skôr mladým neeuróp-

skeho ako európskeho pôvodu v USA. Rozdiely sú však malé a vo všeobecnosti sa všetky hodnotené skupiny veľmi podobajú.

V USA aj v Rakúsku je koncepcia dospelosti podobná naprieč vekovými skupinami – u adolescentov, nastupujúcich dospelých aj dospelých. To znamená, že vnímanie niektorých kritérií ako nie potrebných pre dospelosť, nie je dané tým, že ich mladí ľudia doteraz neabsolvovali a nevedia preto doceniť ich význam. Otvorenou zostáva otázka, či aj v prípade Slovenska zdieľajú dospelí, napríklad okolo päťdesiatky, koncepciu dospelosti nastupujúcich dospelých. Náznakom, že by to tak mohlo byť, je celkovo veľká podobnosť slovenských výsledkov s americkými a rakúskymi. Naopak, odlišné, totalitné spoločenské zriadenie, v ktorom dnešní slovenskí starší dospelí vyrastali, by mohlo byť príčinou väčších generačných rozdielov v prípade Slovenska.

Pokiaľ ide o subjektívny pocit dospelosti, v predchádzajúcej kapitole som uviedol, že zo slovenských vysokoškolákov sa 29 % považuje za dospelých, 5 % za nedospelých, a najväčšia časť, 65 %, sa považuje v niektorých ohľadoch za dospelých, ale v niektorých ešte nie. V štádiu „medzi“ sa cíti aj mierna väčšina ich rakúskych rovesníkov (55 %). V USA sa podiel čiastočne dospelých pohybuje okolo 50 %, pričom hodnota sa líši podľa charakteristiky respondentov. Je vyššia u vysokoškolských študentov (63 %) a nižšia v skupine respondentov, kde sú zahrnutí aj ich neštudujúci rovesníci (35 %). Väčšinu tvoria v skupine bielych respondentov (60 %) a Ázijských Američanov (54 %), menšiu časť u Hispáncov (44 %) a Afroameričanov (34 %). Po očistení od socioekonomického statusu a statusu rodičovstva však prestali byť rozdiely medzi etnickými skupinami štatisticky významné (Arnett, 2003: 70). Pri tomto ukazovateli sú k dispozícii aj výsledky z Rumunska a Česka (Nelson, 2009; Macek, Bejček a Vaníčková, 2007). Z rumunských vysokoškolských študentov sa čiastočne dospelá cíti polovica. Hodnoty z Českej republiky sú takmer identické so slovenskými – 30 % subjektívne dospelých, 7 % nedospelých a 64 % v niektorých ohľadoch dospelých, v niektorých nie. U českých respondentov, ktorí sa venujú len štúdiu, je podiel dospelých o niečo nižší (15 %), a čiastočne dospelých o niečo vyšší (76 %). Medzi respondentmi, ktorí sa venujú len práci, sú naopak dospelí zastúpení nadpriemerne (39 %) a čiastočne dospelí podpriemerne (54 %), hoci aj tu prevažujú čiastočne dospelí.⁹

Z tohto porovnania vyplýva, po prvé, že mladí Slováci sa v subjektívnom pociťovaní dospelosti podobajú svojim rovesníkom v USA a Európe. Po druhé, ak by vzorka slovenských respondentov nepozostávala len zo študentov, ale aj z pracujúcich a nezamestnaných v tom istom veku, podiel subjektívne dospelých by zrejme bol o trochu vyšší a podiel v štádiu „medzi“ o trochu nižší.

Ďalej porovnáam kritéria dospelosti slovenských nastupujúcich dospelých s výsledkami z Izraela, Argentíny a Číny. Ako uvádzajú autori štúdií o Izraeli a Argentíne, tieto dve krajiny na jednej strane zdieľajú veľkú časť západných kultúrnych hodnôt, na druhej strane vychádzajú aj z tradícií židovskej diaspóry resp. latinskoamerickej a katolíckej tradície, a preto tu v porovnaní s Európou a Severnou Amerikou

⁹ Študujúci respondenti v českej štúdii boli pravdepodobne v priemere mladší ako pracujúci respondenti. Rozdiel v subjektívnom vývojovom statuse môže byť teda v určitej miere spôsobený vekom.

zohrávajú väčšiu rolu rodinné a kolektivistické hodnoty (Mayseless a Scharf, 2003; Facio a Micocci, 2003). Čína je zo všetkých porovnávaných krajín Slovensku kultúrne najvzdialenejšia, s totalitným režimom, konfuciánskou tradíciou, s dôrazom na potreby rodiny a kolektívu, kontrolu emócií a dodržiavanie noriem. Na druhej strane, výskum sa uskutočnil v hlavnom meste Peking medzi univerzitnými študentmi, teda v prostredí, kde možno očakávať zahraničné vplyvy (Nelson, Badger a Wu, 2004). Ako sa dalo na základe uvedeného predpokladať, odpovede respondentov z Izraela, Argentíny a Číny sa odlišujú od odpovedí Slovákov viac ako odpovede Američanov a Rakúšanov. Rozdiely však nie sú radikálne, a mnohé podstatné rysy subjektívnej koncepcie prechodu do dospelosti sú aj v týchto krajinách rovnaké.

Vo všeobecnosti, respondenti z Izraela, Argentíny a Číny prisudzujú jednotlivým podmienkam dospelosti v priemere väčší význam ako Slováci. „Priemerné“ kritérium považuje za potrebné pre dospelosť 55 % mladých Slovákov, u Izraelčanov je to 59 %, u Číňanov 63 % a najnáročnejší sú Argentínčania so 69 %. Oproti Slovákom považujú respondenti z týchto troch krajín za dôležitejšie dodržiavanie noriem, konkrétne vyhýbanie sa opitosti, vyhýbanie sa sexuálnej promiskuite, vyhýbanie sa vulgárnym slovám a bezpečné šoférovanie. Oveľa vyššie oproti Slovensku sa tiež umiestnili významné udalosti ako ukončenie vzdelania, rozbehnutie kariéry, vlastná domácnosť, partnerský vzťah, sobáš a dieťa. Rozdiely oproti Slovákom sú tu v mnohých prípadoch 30 až 50 percentuálnych bodov. Napríklad dlhodobý partnerský vzťah považuje za potrebný pre získanie statusu dospelosti 21 % Slovákov, ale až 58 % Izraelčanov, 68 % Číňanov a 71 % Argentínčanov. Práve tu by sa dalo uvažovať o vyššie spomenutej rodinnej, kolektivistickej alebo náboženskej tradícii. Na druhej strane, rodinným spôsobilostiam, ako sú schopnosť postarať sa o deti a domácnosť, prikladajú, najmä Izraelčania, menšiu mieru dôležitosti ako mladí Slováci. Považujem preto za otázne, do akej miery možno hovoriť o väčšom dôraze na rodinné hodnoty a do akej skôr o väčšom dôraze na vonkajšie znaky statusu dospelosti.

Za prekvapujúci považujem vysoký súhlas s kritériom používanie antikoncepcie v prípade sexuálnej aktivity bez snahy počať dieťa (81 – 90 % oproti 48 % na Slovensku). Najmä u Argentínčanov som podobne ako u Slovákov čakal nižší podiel z religióznych dôvodov. V súvislosti s rodinnými schopnosťami je ešte zaujímavé vrátiť sa k rodovým rozdielom v požiadavke zabezpečiť rodinu finančne a udržať rodinu fyzicky v bezpečí. Ako som spomenul v predchádzajúcej kapitole, tieto schopnosti očakávajú slovenskí respondenti vo vyššej miere od mužov ako od žien. Tento pohľad so Slovákmí zdieľajú z porovnávaných krajín len Číňania. Všade inde sú požiadavky na mužov a ženy v tomto smere takmer rovnaké.

Respondenti z Izraela, Argentíny a Číny sú Slovákom podobní v dôležitom aspekte konceptu nastupujúcej dospelosti – že za najvýznamnejšie pre dospelosť považujú kritériá súvisiace s postupným rastom samostatnosti a zodpovednosti. Úplne najvyššie sa vo všetkých troch krajinách, rovnako ako na Slovensku, umiestnilo kritérium prijať zodpovednosť za dôsledky svojich činov (všade 97 – 99 %). Ďalším podobným znakom je postavenie významných demografických udalostí v rebríčku kritérií potrebných pre dospelosť. Pred chvíľou som síce napísal, že demografické

udalosti uvádzajú respondenti z Izraela, Argentíny a Číny oveľa častejšie ako Slováci, kľúčová zhoda však existuje v relatívnom význame týchto udalostí v porovnaní s inými kritériami. Sobáš a dieťa sú druhé a tretie najmenej dôležité kritérium dospelosti u Argentínčanov, piate a šieste odspodu u Číňanov a siedme a desiate odspodu (z 39) u nastupujúcich dospelých v Izraeli. Aj ďalšie významné životné udalosti sa skoro vždy umiestňujú v dolnej polovici dôležitosti. Na spodku rebríčka sú tiež vekové a biologické prechody. Aj v týchto krajinách teda platí, že dôležitejšie ako absolvovanie „tradičných“ ukazovateľov dospelosti sú vnútorné zmeny vedúce k samostatnému a zodpovednému správaniu.

Korelačné koeficienty medzi podielom „áno“ u kritérií na Slovensku a v týchto troch krajinách sú síce o niečo nižšie ako pri porovnaní s USA a Rakúskom, ale stále relatívne vysoké. Najvyšší je prekvapivo s čínskymi respondentmi ($r = 0,79$), ktorí sa na mladých Slovákov podobajú z tohto hľadiska dokonca o trochu viac ako bieli Američania v San Franciscu (0,78). Dost' vysoký je aj korelačný koeficient s argentínskymi respondentmi (0,76). Menšia zhoda je medzi Slovákami a Izraelčanmi (0,65).

Čo sa týka subjektívneho vývojového statusu, zhruba rovnaký počet Argentínčanov sa cíti dospelých (46 %) ako čiastočne dospelých (45 %). Vek respondentov v argentínskej štúdii je však vyšší ako u slovenských respondentov (25 – 27 oproti 18 – 24 rokov). Ak by bol nižší, zrejme by aj v argentínskej štúdii prevažovali čiastočne dospelí. Čínski respondenti, hoci sú pomerne mladí (priemer 20,5 roka) a všetci sú študentmi, sa prevažne cítia ako dospelí (59 %) a v štádiu „medzi“ sa cíti byť len zhruba tretina (35 %). V tomto aspekte prechodu do dospelosti sa teda najviac prejavila kultúrna odlišnosť Číny. V štúdii o Izraeli sa údaje o subjektívnom vývojovom statuse nenachádzajú.

Porovnanie s inými krajinami by sa dalo zhrnúť tak, že koncepcia dospelosti u nastupujúcich dospelých v USA a Európe je vo všeobecnosti veľmi podobná tej u Slovákov. Významnejšie rozdiely nájdeme najmä u rodinných schopností, na ktoré kladú mladí Slováci väčší dôraz. V prípade Izraelčanov, Argentínčanov a Číňanov sú rozdiely oproti Slovákom o trochu väčšie, keď viacerým kritériám prisudzujú väčší význam ako Slováci. Možno však hovoriť skôr o obmene koncepcie identifikovanej u Slovákov, nie o inej koncepcii. Autori štúdií o nastupujúcich dospelých v Izraeli a Argentíne vidia hlavnú príčinu tejto obmeny vo väčšej dôležitosti pripisovanej rodine a spoločenstvu v týchto krajinách. Podľa môjho názoru spočíva aj vo väčšej dôležitosti pripisovanej vonkajším statusovým znakom.

V nasledujúcej časti zhodnotím, aké sú rozdiely v koncepcii dospelosti vo vnútri skupiny slovenských respondentov, rozdelenej podľa niektorých demografických, sociálnych a postojových znakov.

7 AKO SA LÍŠI VNÍMANIE DOSPELOSTI PODĽA SOCIO-DEMOGRAFICKÉHO POZADIA A POSTOJOV RESPONDENTOV

V tejto časti článku ukážem rozdiely vo vnímaní dospelosti medzi oslovenými respondentmi. Porovnávať budem vždy dve skupiny respondentov vyčlenené na základe demografických a sociálnych znakov alebo hodnotových postojov. Takýchto porovnávaných dvojíc je desať. V troch členeniach sú do dvoch skupín zaradení všetci respondenti – muži a ženy, vyrastajúci v meste a na vidieku, v partnerskom vzťahu a bez vzťahu. V ďalších šiestich členeniach sú v skupinách zaradení len respondenti z dvoch „okrajov“ z hľadiska určitého znaku a „priemerní“ respondenti nie sú hodnotení.¹⁰ Sú to mladší a starší, vyrastajúci v Bratislavskom kraji a vyrastajúci na Strednom alebo Východnom Slovensku, pochádzajúci z malej a veľkej rodiny, s rodičmi s nižším a vyšším vzdelaním, praktizujúci veriaci a neveriaci, konzervatívci a liberáli. Špecifický charakter má desiate členenie, kde sú respondenti rozdelení podľa subjektívneho pocitu dospelosti na dospelých a čiastočne dospelých. Kritériá dospelosti sú porovnané na obr. 2. Zvýraznené sú tie položky, kde existuje väčší rozdiel medzi jednou a druhou skupinou. V grafe 4 je porovnaný subjektívny pocit dospelosti.

V požadovaných kritériách dospelosti sú vo všeobecnosti trochu náročnejšie **ženy** ako **muži**, keď „priemerné“ kritérium považovalo za potrebné 56 % žien a 53 % mužov. Vyššie som už spomínal rodové rozdiely v „tradične mužských“ rodinných schopnostiach – zabezpečiť finančne rodinu a udržať rodinu fyzicky v bezpečí. Rozdiely existujú v tom *od koho* sa očakáva, ale aj v tom *kto* očakáva. Najnižšie požiadavky v tomto smere majú muži od žien, ďalej ženy samé od seba a najviac požadujú muži aj ženy od mužov. Naproti tomu, v „tradične ženských“ rodinných schopnostiach (postarať sa o deti a domácnosť) sú očakávania naprieč pohlaviami podobné. Zaujímavé sú aj rozdiely v schopnosti splodiť a vynosiť dieťa. Rovnaké požiadavky sú tu od mužov na mužov, od mužov na ženy aj od žien na mužov. Ale o niečo vyššie požiadavky majú ženy na ženy. Zdá sa, že identita potenciálnej matky je u dospelých ženy dôležitejšia v očiach žien samotných, ako v očiach mužov. Ženy tiež kladú väčší dôraz na dodržiavanie niektorých noriem ako je vyhýbanie sa opitosti, nelegálnym drogám a vulgárnym slovám, teda správaniu, ktorým si človek môže ublížiť alebo sa znemožniť. Na druhú stranu, muži aj ženy hodnotia rovnako normy, ktorých porušenie môže ublížiť iným ľuďom (šoférovanie pod vplyvom alkoholu, rýchle šoférovanie, páchanie drobných deliktov, sexuálna promiskuita). O niečo viac žien považuje za potrebné pre dospelosť tiež rovnocenný vzťah s rodičmi, finančnú nezávislosť na rodičoch a orientáciu nielen na seba ale aj na druhých. Len jediné kritérium považuje za dôležité významne viac mužov ako žien – mať už pohlavný styk. Pomerne veľké sú rozdiely v subjektívnom vývojovom statuse, hoci u oboch pohlaví výrazne prevažujú čiastočne dospelí. Za dospelých sa považuje viac mužov (37 %) ako žien (22 %) a naopak, za dospelých len v niektorých ohľadoch sa

¹⁰ „Okraje“ neboli zvolené podľa jednotnej metodiky, ale skôr intuitívne, podľa charakteru členiaceho znaku a tak, aby skupiny boli dostatočne rozdielne, ale nie príliš malé.

oblasť podľa Arnett 2003	podiel respondentov, ktorí považujú kritérium za potrebné pre dospelosť	počet respondentov	špecifikácia skupiny	kritérium	Spolu																									
					Muži	Ženy	Spolu	122-130	138-143	48	72-75	154-161	106-110	70-72	92-98	47-50	85-90	72-77	106-111	111-117	150-155	67-70	61-66	66-69	67-70	77-80	170-178			
Samostatnosť	Vybudovať rovnocenný vzťah s rodičmi	79 %		74	84	81	68	75	85	71	90	70	82	81	74	78	81	77	69	84	76	80	80	80						
	Byť finančne nezávislý na rodičoch	80 %	75	84	77	80	76	85	75	84	76	77	82	75	84	77	82	75	84	74	80	73	83							
	Nežiť v rodičovskej domácnosti	45 %	45	46	41	49	39	44	47	44	42	48	44	44	46	39	48	46	43	45	43	45								
	Nebyť hlboko emocionálne naviazaný na rodičov	56 %	56	55	69	54	59	50	56	53	52	53	55	53	58	54	60	56	59	56	55	55								
	Prijať zodpovednosť za dôsledky svojich činov	98 %	98	99	98	95	98	98	96	100	94	99	99	99	98	97	99	96	100	99	100	99	99							
Previaznosť	Rozhodovať sa o názoroch a hodnotách nezávisle	90 %	90	90	92	87	88	94	89	91	90	91	94	87	90	90	87	88	84	91	93	89								
	Byť v dlhodobom partnerskom vzťahu	21 %	21	22	21	13	17	27	18	24	14	26	25	17	32	14	27	24	25	19	28	19								
	Vytvárať celoživotné záväzky s inými	45 %	42	48	38	43	42	50	42	54	36	52	55	36	46	44	56	39	44	37	46	46								
	Naučiť sa dobre ovládať svoje emócie	85 %	88	83	85	76	83	88	75	90	80	90	83	85	82	88	90	85	90	86	88	85								
	Stať sa menej orient. na seba a viac brať do úvahy iných	68 %	64	72	65	68	68	68	78	68	73	69	64	68	67	69	71	68	72	66	71	69								
Rolové prechody	Mať ukončené vzdelanie	50 %	48	51	54	46	47	55	36	53	42	53	53	45	50	49	54	42	58	39	41	55								
	Byť zosobášený	8 %	9	6	0	8	7	9	6	10	6	11	17	4	9	6	10	3	12	4	11	7								
	Mať aspoň jedno dieťa	5 %	4	6	4	4	3	6	4	5	0	8	4	5	5	5	7	2	9	0	6	3								
	Byť zamestnaný na plný úväzok	33 %	33	33	29	31	32	34	26	40	24	34	38	27	33	33	37	32	36	27	30	35								
	Mať rozbehnutú dlhodobú kariéru	29 %	28	29	29	25	29	26	25	34	24	28	31	32	31	27	31	30	26	21	25	31								
Dodržiavanie noriem	Vlastniť dom alebo byť	27 %	25	29	33	25	25	29	28	26	24	28	26	24	38	24	28	26	27	23	28	19	30	25						
	Vyhýbať sa stavu opitosti	35 %	29	41	25	31	33	39	33	33	36	39	42	25	41	32	39	27	45	30	46	32								
	Vyhýbať sa nelegálnym drogám	69 %	62	76	52	67	66	74	71	66	66	66	69	63	68	70	73	62	77	61	66	72								
	Vyhýbať sa šoférovaniu pod vplyvom alkoholu	87 %	86	88	81	85	84	92	90	88	80	87	86	87	86	88	83	85	87	93	81	92								
	Vyhýbať sa páchaniu drobných deliktov	76 %	74	79	63	73	73	82	81	74	76	80	79	73	80	70	76	84	76	76	78									
Biologické prechody	Nemáť viac ako jedného sexuálneho partnera	31 %	32	30	29	28	30	34	32	29	32	30	32	35	32	31	43	23	48	27	35	29								
	Šoférovať bezpečne a blízko povolenej rýchlosti	62 %	58	65	58	56	57	69	65	55	62	71	64	56	57	65	57	55	61	63	58	66								
	Vyhýbať sa používaniu vulgárnych slov	37 %	29	45	29	29	34	42	29	38	36	41	30	35	39	36	43	35	52	30	42	36								
	Používať antikon. v prípade sex. bez snahy počať dieťa	48 %	48	48	48	51	48	48	44	45	44	46	47	48	49	49	40	45	42	59	41	53								
	Vyrásť do úplnej výšky	13 %	15	10	10	15	12	14	15	12	10	13	19	9	14	12	11	8	10	13	15	12								
Veľkové prechody	Ak ide o ženu, byť biologicky schopná vynosť dieťa	42 %	37	46	42	35	37	48	39	47	30	46	48	41	42	42	47	37	52	38	39	43								
	Ak ide o muža, byť biologicky schopný splodiť dieťa	35 %	35	35	35	27	36	34	32	43	22	38	43	41	36	31	38	40	27	45	33	40	35							
	Mať už pohlavný styk	29 %	36	23	33	35	29	30	28	35	28	23	35	28	29	30	24	33	25	33	30	29								
	Získať vodičský preukaz a vedieť šoférovať auto	30 %	29	31	33	31	33	27	34	31	27	30	32	34	29	31	27	30	35	23	35	28								
	Dosiahnuť vek 18 rokov	48 %	51	46	60	55	48	48	49	48	46	48	56	47	44	51	46	48	43	47	55	45								
Rodinné schopnosti	Dosiahnuť vek 21 rokov	37 %	38	36	27	35	38	35	33	41	32	34	45	35	38	35	37	32	39	37	39	37								
	Ak ide o ženu, byť schopná zabezpečiť finančne rodinu	58 %	48	68	52	55	56	62	56	59	55	58	66	53	61	57	49	61	42	57	58	60								
	Ak ide o muža, byť schopný zabezpečiť finančne rodinu	84 %	83	86	81	81	81	89	80	86	80	86	90	79	86	83	84	84	82	78	81	87								
	Ak ide o ženu, byť schopná postarať sa o deti	88 %	88	89	83	85	87	92	87	93	83	86	92	86	87	89	90	86	92	78	88	90								
	Ak ide o muža, byť schopný postarať sa o deti	88 %	88	88	81	85	88	89	85	93	84	83	92	86	86	89	89	83	90	78	90	89								
Rodinné schopnosti	Ak ide o ženu, byť schopná postarať sa o domácnosť	87 %	89	86	83	83	87	89	87	91	81	88	91	84	88	87	91	81	90	81	86	90								
	Ak ide o muža, byť schopný postarať sa o domácnosť	82 %	84	81	77	77	82	84	83	85	80	79	82	85	82	83	81	80	80	80	83	84								
	Ak ide o ž., byť schopná udržať rodinu fyzicky v bezpečí	53 %	46	59	50	47	56	48	49	52	38	49	54	48	56	51	51	48	48	46	52	54								
	Ak ide o m., byť schopný udržať rodinu fyzicky v bezpečí	87 %	85	88	83	79	87	87	84	86	80	85	92	83	89	85	87	84	87	85	84	90								
	priemerný podiel "áno"	55 %	53	56	52	51	53	56	53	56	50	55	58	52	55	54	55	52	56	51	55	55								
korelačný koeficient medzi hodnotami v dvoch skupinách					0,97	0,97	0,98	0,97	0,98	0,97	0,98	0,98	0,98	0,98	0,98	0,98	0,98	0,97	0,94	0,94	0,96	0,94	0,98							

rozdiel medzi dvomi skupinami 8-11 percentuálnych bodov

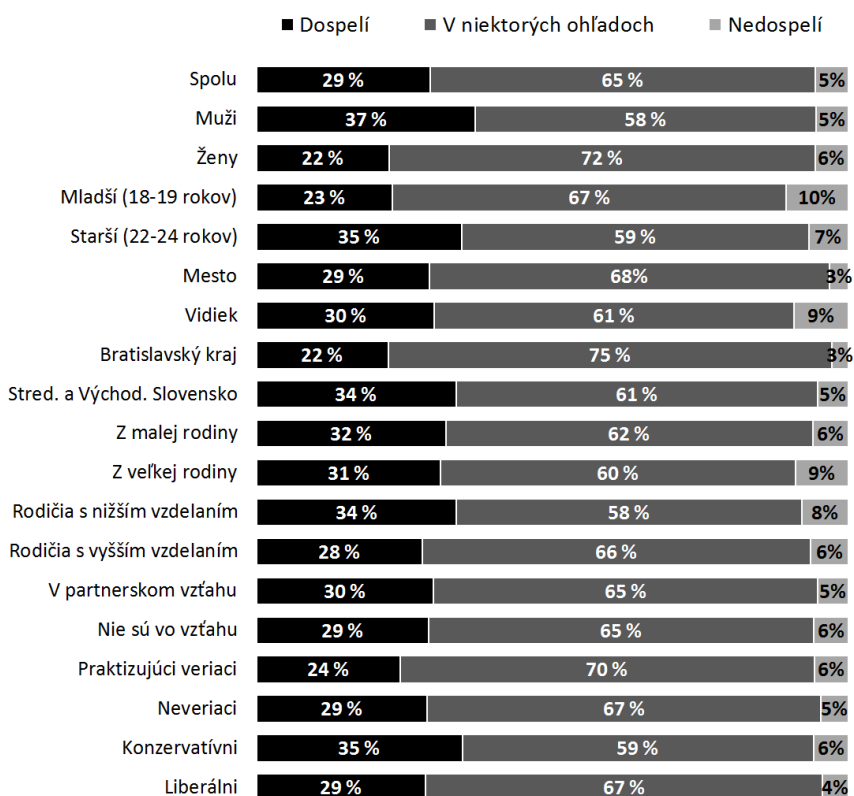
rozdiel 12-15 p.b.

rozdiel 16 a viac p.b.

U podčiarknutých hodnôt je rozdiel štatisticky významný na hladine významnosti 0,1 (z-test pre podiel, dve nezávislé skupiny, obojstranný).

- Respondenti z "malej rodiny" nemajú žiadneho súrodenca. Respondenti z "veľkej rodiny" majú aspoň dvoch súrodencov.
- Vzdelanie rodičov: ZŠ=1, SŠ bez maturity=2, SŠ s maturitou=3, VŠ=4. Rodičia s "vyšším vzdelaním" majú priemer aspoň 3,5, s "nižším" najviac 2,5.
- Praktizujúci veriaci sa považujú za veriach a zároveň navštevujú bohoslužby aspoň raz týždenne. Neveriaci sa považujú za neveriacich alebo ateistov a zároveň nenavštevujú bohoslužby nikdy alebo takmer nikdy.
- Konzervatívni a liberálni: Respondenti vyjadrili úplný alebo čiastočný súhlas alebo nesúhlas s piatimi výrokmami, ktoré sa týkali akceptovania registrovaných partnerstiev homosexuálov, rozvodov, výchovy dieťaťa jedným rodičom, neveriacich politikov a spolužitia bez sobáša. Odpovediam bola priradená hodnota 1-4, vypočítaný priemer, respondenti zoradení podľa priemeru a následne vybrané dve krajné približne rovnako veľké skupiny.
- Dospelosť je hodnotená na základe subjektívneho pocitu dospelosti. Počet respondentov, ktorí sa cítia nedospelí, je príliš nízky na hodnotenie.

Obrázok 2 Kritériá dospelosti podľa socio-demografického pozadia a postojov respondentov

Graf 4 Subjektívny pocit dospelosti podľa socio-demografického pozadia a postojov respondentov. Poznámka: Špecifikácia skupín a počet respondentov je v poznámke k obr. 2. Priemerný vek všetkých respondentov je 21,2 roka.

muži (58 %) považujú v menšej miere ako ženy (72 %). Menej subjektívne dospelých žien sa zdá byť v súlade s tým, že ženy sú o niečo náročnejšie v kritériách dospelosti.

Porovnanie **mladších** a **starších** je do určitej miery obmedzené pomerne malým vekovým rozpätím oslovených respondentov. V skupine mladší sú respondenti vo veku 18 až 19 rokov (priemer 19,3), medzi staršími sú 22 až 24 roční (priemer 22,9). Mladší častejšie považujú za potrebné pre dospelosť najmä rovnocenný vzťah s rodičmi a určité emocionálne odpútanie od rodičov. Možno práve vzťah s rodičmi je otázkou, ktorú nedávno riešili, či už v súvislosti so vzťahovými napätiami počas adolescencie alebo v súvislosti s prvým dlhodobejším pobytom mimo rodičovskej domácnosti po nástupe na vysokú školu. Naopak nižšiu dôležitosť pripisujú mladší vyhýbaniu sa nelegálnym drogám a sobášu. Sobáš sa umiestnil ako druhý odspodu

aj u starších, u mladších ho však nepovažuje za dôležitý vôbec nikto z oslovených. Starší sa cítia častejšie dospelí (35 % oproti 23 %) a menej často čiastočne dospelí (59 % oproti 67 %).

Respondenti, ktorí **vyrastali na vidieku**, majú v priemere o trochu vyššie požiadavky na kritériá dospelosti ako respondenti, ktorí **vyrastali v meste** (56 % a 53 %). Vidiečania častejšie uvádzajú dodržiavanie noriem (bezpečné a triezve šoférovanie, vyhýbanie sa drobným deliktom a vulgárnym slovám), tiež dlhodobý partnerský vzťah a niektoré „tradičné“ kritériá ako schopnosť muža zabezpečiť finančne rodinu a schopnosť ženy vynosiť dieťa. Respondenti vyrastajúci na vidieku kladú tiež o niečo väčší dôraz na rovnocenný vzťah s rodičmi a finančnú nezávislosť na rodičoch, a naopak, menej často vyzdvihujú emocionálne alebo fyzické odpútanie sa od rodičov. Podiel subjektívne dospelých je v týchto skupinách takmer rovnaký, líši sa však podiel nedospelých, ktorý v iných dvojiciach veľké rozdiely nedosahuje. Za subjektívne nedospelých sa považujú len 3 % mešťanov (68 % je čiastočne dospelých) a až 9 % vidiečanov (61 % čiastočne dospelých).

Respondenti, ktorí vyrastali na **Strednom alebo Východnom Slovensku**, považujú za potrebných pre dospelosť v priemere viac kritérií ako respondenti, ktorí **vyrastali v Bratislavskom kraji** (56 % oproti 53 %). Častejšie uvádzajú jednak kritériá súvisiace s vnútorným vývojom (vybudovanie rovnocenného vzťahu s rodičmi, dobré ovládanie vlastných emócií a ďalšie), tiež rodinné spôsobilosti (napríklad schopnosť splodiť dieťa a postarať sa o dieťa), a tiež kritériá súvisiace s prácou (ukončenie vzdelania, zamestnanie na plný úväzok). Častejšie uvádzanie pracovných kritérií môže súvisieť s tým, že na Strednom a Východnom Slovensku je vyššia nezamestnanosť, a preto je tu stabilná práca viac cenená. Na druhej strane, práve preto, že respondenti z týchto oblastí majú väčšie bezprostredné skúsenosti s nezamestnanosťou, ma trochu prekvapuje stabilná práca ako podmienka dospelého statusu. Kým pri rozdelení na mužov a ženy, mali ženy náročnejšie kritériá dospelosti, a zrejme práve preto sa považovali menej často za úplne dospelé, v tomto prípade je situácia iná. Respondenti zo Stredného a Východného Slovenska sú v kritériách dospelosti náročnejší ako respondenti z Bratislavského kraja, a zároveň sa častejšie považujú za dospelých (34 % oproti 22 %). Celkovo vzaté sa teda častejšie považujú za dostatočne zreľých. Možno je skupina respondentov zo Stredného a Východného Slovenska prirodzenou selekciou tých mladých zo Strednej a Východnej, ktorí sú aspoň trochu samostatní. Pretože inak by nemohli študovať ďalej od ich domova, v Bratislave, kde sa prieskum konal. Zatiaľ čo u Bratislavčanov študujúcich v Bratislave takáto selekcia neprebehla.

Za človeka pochádzajúceho z **veľkej rodiny** budem považovať toho, kto má aspoň dvoch súrodencov, za človeka z **malej rodiny** toho, kto nemá žiadneho súrodencu.¹¹ Kým respondenti z veľkej rodiny sa vo frekvencii súhlasu s kritériami nelíšia od celkového priemeru (55 %), u respondentov z malej rodiny je frekvencia nižšia (50 %). Ako sa dalo očakávať, respondenti pochádzajúci z veľkej rodiny uvádzajú častejšie najmä kritériá súvisiace so založením vlastnej rodiny. Či už sú to kritériá

¹¹ V dotazníku boli súrodenci definovaní ako žijúci súrodenci so spoločnou biologickou matkou, aby bola otázka jednoznačná.

mať aspoň jedno dieťa (8 % oproti 0 %, pričom však aj u respondentov z veľkej rodiny je to úplne posledné kritérium) a byť zosobášený (11 % oproti 6 %, ale opäť, aj u respondentov z veľkej rodiny je to kritérium druhej odspodu), alebo schopnosť splodiť a vynosiť dieťa. Ďalej dlhodobý partnerský vzťah a vytváranie celoživotných záväzkov s inými a o trochu častejšie tiež takmer všetky rodinné schopnosti. Okrem toho uvádzajú častejšie aj rovnocenný vzťah s rodičmi, ovládanie emócií, ukončenie vzdelania a zamestnanie na plný úväzok. Rozdelenie podľa subjektívneho vývojového statusu je u oboch skupín takmer rovnaké.

Vzdelanie rodičov by malo reprezentovať socioekonomický status rodiny respondenta. Základnému vzdelaniu som priradil hodnotu 1, strednému vzdelaniu bez maturity 2, s maturitou 3 a vysokoškolskému 4 a následne som vypočítal priemer za oboch rodičov. Do skupiny **rodičia s nižším vzdelaním** som zaradil rodičov s priemerom najviac 2,5; **rodičia s vyšším vzdelaním** majú priemer aspoň 3,5. Respondenti s rodičmi s nižším vzdelaním považujú za potrebných v priemere viac kritérií dospelosti (58 % oproti 52 %). Častejšie považujú za dôležité viaceré vonkajšie znaky statusu dospelosti: byť zosobášený, vlastniť dom alebo byť, vyhýbať sa stavu opitosti, vyrásť do úplnej výšky, dosiahnuť vek 18 alebo 21 rokov. Možno prekvapivo, viac zdôrazňujú ukončenie vzdelania. Tiež zamestnanie na plný úväzok a finančné zabezpečenie rodiny. Významne častejšie spomínajú aj vytváranie celoživotných záväzkov s inými. Respondenti s rodičmi s nižším vzdelaním sa častejšie považujú za dospelých (34 % k 28 %) a menej často za dospelých len v určitých ohľadoch (58 % k 66 %).

Medzi respondentmi, ktorí **sú vo vážnom partnerskom vzťahu**, a respondentmi, ktorí **sú bez vzťahu**, sú najmenšie rozdiely zo všetkých porovnávaných dvojíc. Či už pri subjektívnych kritériách dospelosti alebo subjektívnom statuse dospelosti. Možno preto, že tento znak odráža hlavne momentálnu situáciu, zatiaľ čo ostatné členenia sú dlhodobé. (Aj keď na existenciu vzťahu majú určite vplyv aj dlhodobé povahové rysy človeka). Jediné, v čom sa zadaní a nezadaní významne líšia, je práve to, akú dôležitosť pripisujú dlhodobému partnerskému vzťahu. S týmto kritériom dospelosti súhlasí 32 % respondentov vo vzťahu a len 14 % bez vzťahu.

Na základe dvoch otázok v dotazníku – ako často respondent navštevuje bohoslužby a či sa považuje za veriaceho – boli vyčlenené skupiny **praktizujúci veriaci** a **neveriaci**. Za praktizujúcich veriacich budem považovať tých, ktorí navštevujú bohoslužby aspoň raz za týždeň a zároveň sa považujú za veriacich. Neveriaci uviedli, že bohoslužby nenavštevujú nikdy alebo takmer nikdy a zároveň sa považujú za neveriacich alebo presvedčených ateistov. Praktizujúci veriaci uviedli v priemere pri viac kritériách, že sú dôležité pre dospelosť (55 % oproti 52 %). Za významne dôležitejšie považujú najmä celoživotné záväzky s inými a sexuálnu monogamiu. Častejšie si myslia, že dospelí muži a ženy by mali byť schopní splodiť dieťa. V želaných rodinných schopnostiach sa u nich prejavujú o trochu väčšie rodové rozdiely – častejšie očakávajú od žien schopnosť postarať sa o domácnosť a od mužov zabezpečiť finančne rodinu (v tomto druhom kritériu je však rodový rozdiel, hoci menší, zachovaný aj u neveriacich). O niečo väčší dôraz kladú na ukončenie vzdelania a niektoré normy (vyhýbanie sa opitosti, nelegálnym drogám a vulgárnym

slovám). Menej praktizujúcich veriacich ako neveriacich sa považuje za dospelých (24 % oproti 29 %).

Ďalšou porovnávanou dvojicou sú **konzervatívni** a **liberálni** respondenti. Boli vyčlenení na základe svojho postoja k piatim výrokom, ktoré sa týkali registrovaných partnerstiev homosexuálov, rozvodov, výchovy dieťaťa jedným rodičom, neveriacich politikov a spolužitia bez sobáša.¹² Medzi konzervatívnymi a liberálnymi sú najväčšie rozdiely v kritériách dospelosti spomedzi všetkých porovnávaných skupín. Zatiaľ čo vo všetkých ostatných dvojiciach je korelačný koeficient medzi podielmi kladných odpovedí 0,97-0,98, tu je to 0,94. Je to pochopiteľné, pretože táto dvojica je vyčlenená priamo na základe odlišných postojov respondentov, zatiaľ čo pri ostatných skupinách sa dajú odlišné postoje len predpokladať na základe demografických alebo sociálnych rozdielov. Pokiaľ ide o požadované kritériá dospelosti, konzervatívni respondenti sú v priemere náročnejší (56 k 51 %). Častejšie požadujú dodržiavanie viacerých noriem – vyhýbanie sa opitosti, nelegálnym drogám, drobným deliktom, sexuálnej promiskuite a vulgárnym slovám. Častejšie spomínajú aj sobáš (12 k 4 %) a dieťa (9 k 0 %, aj u konzervatívnych sú to však prvá a tretia položka odspodu) a tiež schopnosť dieťa splodiť a schopnosť sa o dieťa postarať. Viacerí konzervatívni uvádzajú aj niektoré „praktické“ požiadavky na dospelého – ukončenie vzdelania, zamestnanie na plný úväzok, vlastníctvo domu alebo bytu a schopnosť šoférovať auto. Liberálni respondenti udávajú významne častejšie používanie antikoncepcie v prípade sexuálnej aktivity bez snahy počať dieťa, čo sa dalo očakávať. Skôr prekvapí, že aj u konzervatívnych je to až 42 %. Čo sa týka subjektívneho vývojového statusu, konzervatívni sa častejšie ako liberálni považujú za dospelých (35 a 29 %) a menej často ako liberálni za čiastočne dospelých (59 a 67 %).¹³

Posledné členenie má špecifický charakter. Respondenti sú rozdelení podľa subjektívneho vývojového statusu na **dospelých** a **dospelých len v niektorých ohľadoch**. (Nedospelými sa cítili len pätnásť respondentov, čo je na hodnotenie príliš malá skupina.) Cieľom je zistiť, či sa subjektívne kritériá dospelosti líšia podľa subjektívneho statusu dospelosti. Ukazuje sa, že subjektívne dospelí aj čiastočne dospelí majú na dospelosť takmer rovnaké požiadavky. Priemerný súhlas s kritériom je rovnaký (55 %) a korelačný koeficient medzi podielmi súhlasiacich je veľmi vysoký (0,98). Pár kritérií sa síce líši o viac ako desať percentuálnych bodov, nedá sa tu

¹² Výroky zneli: Homosexuálne páry by mali mať možnosť uzavrieť registrované partnerstvo; Ak manželia nedokážu dlhodobo spolu vychádzať, rozvod je akceptovateľným riešením situácie; Dieťa potrebuje domov s oboma rodičmi, aby vyrastalo šťastne; Politici, ktorí neveria v Boha, sa nehodia pre verejné funkcie; Je to v poriadku, ak dvaja žijú spolu bez sobáša. (Znenie výrokov je čiastočne prevzaté z EVS – Výskum európskych hodnôt 2008, pozri Slovenský archív sociálnych dát 2008.) Respondenti vyjadrili úplný súhlas, čiastočný súhlas, čiastočný nesúhlas alebo úplný nesúhlas. Odpovediam boli priradené hodnoty 1 až 4, pri treťom a štvrtom výroku reverzne (4 až 1). Bola vypočítaná priemerná hodnota a respondenti zoradení podľa nej. Krajné skupiny, zhruba s rovnakou početnosťou, budem považovať za konzervatívnych (hodnota 2,8 – 4,0, počet 69) a liberálnych (hodnota 1,0 – 1,8, počet 70).

¹³ Zaujímavá je nezhoda v niektorých hodnotách pri členeniach na praktizujúcich veriacich a neveriacich, a konzervatívnych a liberálnych. Kým medzi konzervatívnymi a liberálnymi existuje veľký rozdiel v dôležitosti antikoncepcie (42 a 59 %), tak medzi praktizujúcimi veriacimi a neveriacimi je rozdiel malý (40 a 45 %) a obe skupiny sú pod priemerom (48 %). Pri subjektívnom pociťovaní dospelosti je podiel dospelých u neveriacich aj liberálnych rovnaký ako priemer (29 %), u praktizujúcich veriacich je nižší (24 %), ale u konzervatívnych vyšší (35 %). Tieto členenia teda rozhodne nemožno zamieňať.

však nájsť jasný interpretačný vzorec, kedy by dospelí uprednostňovali kritériá jedného typu a čiastočne dospelí kritériá druhého typu.

Niekoľko subjektívne dospelých uviedlo také kritériá dospelosti, ktoré oni sami nemôžu zatiaľ splniť. Piaty uviedli mať aspoň jedno dieťa a deviaty byť zosobášený, pričom ale všetci uvádzajú že sú slobodní a bezdetní. Je to však prirodzené, keďže respondenti uvádzali, či sa cítia byť dospelí, nie po dôkladnej sebaanalýze, ale skôr spontánne, a pocity človeka nemusia byť vždy v dokonalom logickom súlade.

Demografické, sociálne a hodnotové pozadie respondentov spôsobuje niektoré odlišnosti v dôležitosti jednotlivých kritérií dospelosti. Kľúčovým výsledkom porovnania je však to, že z celkového hľadiska je koncepcia dospelosti vo všetkých hodnotených skupinách takmer identická. V každej skupine jasne prevažujú respondenti, ktorí sa cítia dospelí len v niektorých ohľadoch. Korelácia medzi rebríčkami kritérií je veľmi silná. Popísané odlišnosti teda poskytujú jemné dokreslenie obrazu dospelosti u respondentov z rôzneho prostredia, pri celkovom pohľade je však koncepcia dospelosti u všetkých prakticky rovnaká.

8 ZÁVER

Dospelosť nie je len biologická alebo právna kategória, ale tiež sociálny konštrukt vytvorený na základe kritérií všeobecne uznávaných členmi spoločnosti. Teda dospelým je ten, koho spoločnosť považuje za dospelého. Zaujímalo ma, aká je subjektívna konštrukcia dospelosti u mladých ľudí na Slovensku na začiatku 21. storočia. Vychádzam z prístupu Jeffreya Arnetta (1997, 2001, 2003).

Arnett v sérii štúdií zisťoval subjektívne vnímanie dospelosti u mladých Američanov. Zistil, že väčšina mladých ľudí v ich skorých dvadsiatych rokoch sa už necíti nedospelo, ale ešte ani nie úplne dospel. Pre dosiahnutie statusu dospelosti väčšina mladých ľudí považuje za nutné splniť viaceré kritériá, ktoré súvisia so zodpovedným a samostatným správaním. Napríklad prijať zodpovednosť za dôsledky svojich činov a rozhodovať sa o osobných názoroch a hodnotách nezávisle. Prechod k takémuto správaniu trvá obvykle niekoľko rokov. Naopak, len menšina respondentov považuje za nutné pre získanie statusu dospelosti absolvovanie životných udalostí ako sú ukončenie vzdelania, prvé zamestnanie na plný úväzok, dlhodobý partnerský vzťah, sobáš alebo prvé dieťa. Tieto udalosti pritom tradične slúžili ako ukazovatele vstupu do dospelosti pre demografov alebo sociológov.

Podobné výsledky neskôr priniesli výskumy v ďalších krajinách – v Rakúsku (Sirsch et al., 2009), v Rumunsku (Nelson, 2009), v Izraeli (Mayseless a Scharf, 2003), v Argentíne (Facio a Micocci, 2003), v Číne (Nelson, Badger a Wu, 2004). Na základe výsledkov Arnett (2000) navrhuje vyčleniť osobitnú vývojovú fázu v živote človeka – *nastupujúcu dospelosť (emerging adulthood)*. Týka sa veku zhruba od 18 rokov do stredných alebo neskorých dvadsiatych rokov.

S cieľom zistiť, aké sú kritériá dospelosti u mladých Slovákov, som realizoval prieskum medzi študentmi geografických odborov Prírodovedeckej fakulty Univerzity Komenského. Účastníci prieskumu vyplnili dotazník s uzatvorenými otázkami

o ich socio-demografickej charakteristike, všeobecných postojoch, a názoroch na dospelosť. Otázky o dospelosti vychádzajú z predchádzajúcich prieskumov a umožňujú medzinárodné porovnanie. Kompletne vyplnených dotazníkov bolo 273. Väčšina respondentov mala 19 až 22 rokov (priemer 21,2). Zastúpenie podľa pohlavia a miesta bydliska približne zodpovedá slovenskej populácii. Na druhú stranu, absentujú respondenti s veľmi nízkym vzdelaním rodičov, zosobášení respondenti a respondenti s dieťaťom.

Na otázku „Cítite sa byť dospelý?“ odpovedalo 29 % respondentov „Áno“, 65 % „V niektorých ohľadoch áno, v niektorých nie“ a 5 % „Nie“. Až dve tretiny respondentov sú teda v štádiu „medzi“.

Kritéria, ktoré boli respondentmi najčastejšie udávané ako nevyhnutné pre dospelosť súvisia s postupným rastom samostatnosti a zodpovednosti: *priať zodpovednosť za dôsledky svojich činov* (98 %), *rozhodovať sa o osobných názoroch a hodnotách nezávisle od rodičov alebo iných vplyvov* (90 %), *vyhýbať sa šoférovaniu pod vplyvom alkoholu* (87 %), *byť finančne nezávislý na rodičoch* (80 %), *vybudovať rovnocenný vzťah s rodičmi* (79 %), *vyhýbať sa páchaniu drobných deliktov ako vandalizmus alebo kradnutie v obchode* (76 %), *vyhýbať sa nelegálnym drogám* (69 %). Väčšina respondentov považuje za dôležité pre dospelosť tiež emocionálnu stabilitu (*naučiť sa dobre ovládať svoje emócie* 85 %) a schopnosť altruizmu (*stať sa menej orientovaný na seba a viac brať do úvahy iných* 68 %).

Na opačnom konci rebríčka skončili dve významné životné udalosti – *mať aspoň jedno dieťa* (5 %) a *byť zosobášený* (8 %). Nízko sa umiestnili aj ďalšie tradičné ukazovatele dospelosti: *byť v dlhodobom partnerskom vzťahu* (21 %), *vlastniť dom alebo byt* (27 %), *mať rozbehnutú dlhodobú kariéru* (29 %), *byť zamestnaný na plný úväzok* (33 %).

Všetky tieto výsledky boli podobné ako v iných západných krajinách. V čom sa slovenské výsledky líšia, je oveľa vyšší dôraz slovenských respondentov na rodinné schopnosti. Je zaujímavé, že založenie rodiny sa umiestnilo až na dne rebríčka, ale schopnosť postarať sa o rodinu sa nachádza veľmi vysoko. 88 % respondentov si myslí, že dospelá žena a rovnako aj dospelý muž by mali byť *schopní postarať sa o deti*. Tiež by mali byť *schopní postarať sa o domácnosť* (87 % ak ide o ženu, 82 % ak ide o muža). *Schopnosť zabezpečiť finančne svoju rodinu a schopnosti udržať rodinu fyzicky v bezpečí* sa očakáva viac od dospelých mužov (84 % a 87 %) ako od dospelých žien (58 % a 53 %).

V poslednej časti som názory respondentov na dospelosť porovnal s ich socio-demografickou charakteristikou a všeobecnými postojmi. Výsledok je, že vnímanie dospelosti bolo u respondentov univerzálne naprieč takmer akýmkoľvek sociálnym a hodnotovým pozadím. Otvorenou zostáva otázka, či podobnú koncepciu zdieľajú aj ich rovesníci, ktorí neštudujú. Pravdepodobne nie tí z nich, ktorí už majú dieťa a s ním spojené množstvo povinností. Takých je však v prvej polovici dvadsiatych rokov života len málo. U ostatných nasvedčuje proti tejto domnienke rozdielny životný harmonogram oproti vysokoškólakom, ale v prospech tejto domnienky hovorí práve veľká rôznorodosť prostredia z ktorého pochádzajú vysokoškóľáci s takmer totožnou koncepciou dospelosti.

Pod'akovanie

Ďakujem kolegom z Katedry humánnej geografie a demografie Prírodovedeckej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, ktorí mi pomohli s distribúciou dotazníka, a študentom, ktorí dotazník vyplnili.

Literatúra

- ARNETT, J. J. 1997. Young People's Conceptions of the Transition to Adulthood. *Youth & Society*, 29 (1), pp. 3-23.
- ARNETT, J. J. 2000. Emerging Adulthood: A Theory of Development From the Late Teens Through the Twenties. *American Psychologist*, 55 (5), pp. 469-480.
- ARNETT, J. J. 2001. Conceptions of the Transition to Adulthood: Perspectives From Adolescence Through Midlife. *Journal of Adult Development*, 8 (2), pp. 133-143.
- ARNETT, J. J. 2003. Conceptions of the Transition to Adulthood Among Emerging Adults in American Ethnic Groups. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 100, pp. 63-76.
- ARNETT, J. J. 2006. Emerging Adulthood in Europe: A Response to Bynner. *Journal of Youth Studies*, 9 (1), pp. 111-123.
- ARNETT, J. J. 2007a. Emerging Adulthood: What Is It, and What Is It Good For? *Child Development Perspectives*, 1 (2), pp. 68-73.
- ARNETT, J. J. 2007b. Emerging Adulthood, a 21st Century Theory: A Rejoinder to Hendry and Kloepp. *Child Development Perspectives*, 1 (2), pp. 80-82.
- BYNNER, J. 2005. Rethinking the Youth Phase of the Life-course: The Case for Emerging Adulthood? *Journal of Youth Studies*, 8 (4), pp. 367-384.
- EUROSTAT. 2014a. *EU statistics on income and living conditions. Share of young adults aged 18-34 living with their parents by age and sex.* (databáza). Luxembourg: Eurostat (cit. 2015-09-01). Dostupné na: <[http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/EU_statistics_on_income_and_living_conditions_\(EU-SILC\)_methodology_-_population_structure](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/EU_statistics_on_income_and_living_conditions_(EU-SILC)_methodology_-_population_structure)>
- EUROSTAT. 2014b. *EU statistics on income and living conditions. Distribution of population by tenure status, type of household and income group.* (databáza). Luxembourg: Eurostat (cit. 2015-09-01). Dostupné na: <[http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/EU_statistics_on_income_and_living_conditions_\(EU-SILC\)_methodology_-_housing_conditions](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/EU_statistics_on_income_and_living_conditions_(EU-SILC)_methodology_-_housing_conditions)>
- FACIO, A., MICOCCI, F. 2003. Emerging Adulthood in Argentina. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 100, pp. 21-32.
- HENDRY, L. B., KLOEP, M. 2007. Conceptualizing Emerging Adulthood: Inspecting the Emperor's New Clothes? *Child Development Perspectives*, 1 (2), pp. 74-79.
- LIEFBROER, A. C., TOULEMON, L. 2010. Demographic Perspectives on the Transition to Adulthood: An Introduction. *Advances in Life Course Research*, 15 (2-3), pp. 53-58.
- MACEK, P., BEJČEK, J., VANÍČKOVÁ, J. 2007. Contemporary Czech Emerging Adults: Generation Growing Up in the Period of Social Changes. *Journal of Adolescent Research*, 22 (5), pp. 444-475.
- MAYSELESS, O., SCHARF, M. 2003. What Does It Mean to Be an Adult? The Israeli Experience. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 100, pp. 5-20.
- NELSON, L. J. 2009. An Examination of Emerging Adulthood in Romanian College Students. *International Journal of Behavioral Development*, 33 (5), pp. 402-411.
- NELSON, L. J., BADGER, S., WU, B. 2004. The Influence of Culture in Emerging Adulthood: Perspectives of Chinese College Students. *International Journal of Behavioral Development*, 28 (1), pp. 26-36.

- SIRSCH, U., DREHER, E., MAYR, E., WILLINGER, U. 2009. What Does It Take to Be an Adult in Austria? Views of Adulthood in Austrian Adolescents, Emerging Adults, and Adults. *Journal of Adolescent Research*, 24 (3), pp. 275-292.
- SLOVENSKÝ ARCHÍV SOCIÁLNYCH DÁT. 2008. *EVS – Výskum európskych hodnôt 2008, slovenský dotazník*. (online). Bratislava: SASD (cit. 2015-09-01). Dostupné na: <http://sasd.sav.sk/_archiv/sasd_2008001/sasd_2008001_quest_sk.pdf>

What does it mean to be an adult according to slovak college students?

Summary

Adulthood is not just a biological or legal category, but also a social construct created on the basis of criteria widely accepted by members of society. An adult is a person that others considered an adult. I was interested in conception of the transition to adulthood among young people in Slovakia at the beginning of the 21st century. I follow the approach of Arnett (1997, 2001, 2003).

In a series of studies Arnett investigated the subjective perception of adulthood among young Americans. He found that the majority of young people in their early twenties do not see themselves as adolescents, but they also do not see themselves entirely as adults. The criteria that majority of young people consider to be important in their conceptions of adult status are linked to a responsible and independent behaviour. For example, accept responsibility for the consequences of one's own actions and decide on personal beliefs and values independently of parents. The transition to such behaviour usually takes several years. In contrast, the criteria that only a minority of young people consider to be important in their conceptions of adult status are life events such as completion of education, first full-time job, long-term partnership, marriage and first child. It is these life events which have traditionally served as indicators of entry into adulthood for demographers and sociologists.

Research in other countries shows similar results – in Austria (Sirsch et al., 2009), Romania (Nelson, 2009), Israel (Mayseless a Scharf, 2003), Argentina (Facio a Micocci, 2003), China (Nelson, Badger a Wu, 2004). Based on these results Arnett (2000) proposes to introduce a distinct period of life from the late teens through the twenties – emerging adulthood.

In order to discover the criteria of adulthood among young Slovaks, I conducted a survey among undergraduate geography students at Comenius University in Bratislava. Participants completed a questionnaire with closed questions about their socio-demographic characteristics, general attitudes and opinions on adulthood. Questions about adulthood were based on previous surveys and thus allow international comparison. I received 273 fully completed questionnaires. Respondents were from 19 to 22 years old (mean age = 21.2). Representation by gender and place of residence approximately corresponds to the Slovak population. On the other hand, there were no respondents with very low educated parents, married respondents and respondents with children.

Only 29% of respondents answered “Yes” in response to the question: “Do you feel that you have reached adulthood?” 5% answered “No”. The most common response was “In some respects yes, in some respects no” with 65% of respondents. It means that majority of respondents feel “in-between” adolescence and adulthood.

The criteria that were most frequently reported by respondents as necessary for adulthood are associated with a gradual increase in autonomy and responsibility: *Accept responsibility for the consequences of your actions* (98%), *Decide on personal beliefs and values independently of parents or other influences* (90%), *Avoid drunk driving* (87%), *Be financially independent from parents* (80%), *Establish*

equal relationship with parents (79%), *Avoid committing petty crimes like vandalism and shoplifting* (76%), *Avoid illegal drugs* (69%). Other important criteria are linked to emotional stability (*Learn always to have good control over your emotions* 85%) and altruism (*Become less self-oriented, develop greater consideration for others* 68%).

Two major life events were placed at the bottom end of the table: *Have at least one child* (5%) and *Be married* (8%). Other traditional markers of adulthood were also rarely regarded as necessary: *Committed to long-term love relationship* (21%), *Purchase house* (27%), *Settle into a long-term career* (29%), *Become employed full-time* (33%).

These results were similar to those from other Western countries. But there is one important difference: Slovak emerging adults more emphasized the family capacities. It is interesting that criterion *Have at least one child* was least mentioned (5%), but in contrast family capacities were very high. 88% of respondents think that an adult woman, as well as adult man should *Become capable of caring for children*. They also should *Become capable of running a household* (87% if a woman, 82% if a man). *Become capable of supporting a family financially* and *Become capable of keeping a family physically safe* is more expected from men (84% and 87%) than from women (58% and 53%).

In the last part, I compared respondent's opinions on adulthood with their socio-demographic characteristics and general attitudes. The result is that the perception of adulthood is universal across almost any social and value background of respondents.